

Sennur Sezer
Adnan Özyalçıner

Gidelim Kâğıthaneye

İnceleme - Araştırma

KAĞITHANE BELEDİYESİ

EVRENSEL BASIM YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

KAĞITHANE
BELEDİYESİ

Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner

Gidelim Kâğıthane'ye

İnceleme

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret. Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **407**

Gidelim Kâğıthaneye: Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner
Proje Koordinatörü: **Ayşe Bengi, Ahmet Emre Çelik**
Teknik Koordinatör: **Cavit Naci Tarhan**

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Resmi: **Ozan Küçükusta**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-605-4156-45-0

© Evrensel Basım Yayın **2010** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım Kasım 2010

Baskı: Ezgi Matbaası
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme -Yenibosna / İstanbul
T: 0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

Gidelim Kâğıthane'ye

İÇİNDEKİLER

Gidelim Servi Revanım / Fazlı Kılıç	9
Gidelim Kâğıthane'ye / Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner	11
Bir Zamanlar Kâğıthane	16
Kâğıthane Övgüleri	19
Rengarenk Kâğıthane	33
İmrahor Kasrı'yla Başlayan Dönem	36
Daye Hatun'dan Günümüze Kalan	45
Bir Soluk Batı	49
Sadabad Sarayının Yeniden Doğuşu	58
Sadabad Camii	66
II. Mahmut'un Nişan Taşı	70
Atiye Sultan Sarayı	72
Kâğıthane Suyu	76
Poligon Sarayı - Poligon Çeşmesi	78
Kâğıthane Açık Hava Müzesi	80
Kâğıthane Demiryolu	81
Kahtane Sefasına Gidenleri Seyretmek	84
Kaynakça	93

"Gidelim Serv-i Revanım"

Kâğıthane, efsanevi İstanbul'un kadim semtlerinden biridir. Sadabad, onun daha şiirsel tınılar ve imajlar veren bir bölgesinin adıdır. Nice muhabbete ev sahipliği yapmış, nice şiire ilham kaynağı olmuştur.

Günümüzde biz, 20. yüzyılda bölgede yaşanan büyük tahribat sürecini tersine çevirmeye gayret eden bir ekibiz. İstiyoruz ki; eski zamanlarda "Kâğıthane Mesiresi" olarak bilinen yerler, "Sadabad" olarak anılan bölge, yeniden İstanbul'un sosyal hayatına bir daha silinmeyecek şekilde kazınsın.

Bu yolda önemli mesafeler katettik. Sadabad ve Hasbahçe olarak bilinen iki ayrı bölge, artık şehrin sosyal hayatına dahil oldu. İstanbullular birbirine bitişik bu iki alanı artık her fırsatta kullanıyor. Eskiden kayıklarla da gelinen bölgeye şimdilik sadece motorlu taşıtlarla geliyor olsalar da, çalışmalarımız yakında buraya yeniden kayıklarla gelmeyi mümkün kılacak.

Şehirdeki bir çok kesim; gerek kendi arkadaş-akraba gruplarıyla gerekse kendi sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte şenliklerini, açık hava etkinliklerini burada yapmaya başladı. Halk, tamamen ücretsiz ve ulaşımı en kolay sağlanabilen bu binlerce metrekare yeşil alan içinde eskilerin deyimiyle "teferrüç"unu yapıyor. Diğer bir deyişle ferahlıyor, gezintisini, pikniğini yapıyor.

Yeniden düzenlenen tarihi "Kuğulu Göl"ün etrafına rengarenk örtülerini serip hoş saatler geçirirken onlara ördeklerimiz eşlik et-

mekte. İçinde iki adacığı bulunan bu göller, iki de küçük ahşap köprüyü taşıyor. Ördeklerimizin yuvaları bu adaların üzerinde eski zaman çizgileriyle duruyor. Çocuklar, gençler, birbirine bağlı bu üç gölde deniz bisikletine binerken; aileler, göl kenarındaki ahşap çardaklarda yemeklerini yiyip, çaylarını demleyerek yüksek ağaçların gölgesinde günün keyfini çıkarıyor.

Şen çocukları oyun parklarında, bisikletlerinin üzerinde ya da toplarının peşinde eğlenirken görebilirsiniz. Kimileri ise hazırladığımız yürüme yollarında, sağlıklı yaşam koşusunda ya da tempolu yürüyüşlerdedir.

Tüm bu fotoğrafın insana verdiği tek duygu huzurdur. Barış, mutluluk ve sükunet duygusu veren Kâğıthane mesireleri, ilçede hayata geçen devasa projelere de tanıklık ediyor. Dolmabahçe'yi Kâğıthane'ye bağlayan karayolu tüneli doğrudan Sadabad'a açılıyor. Sadabad ve devamında Cendere vadisi, yakında tarihi demiryoluna ve Kâğıthane trenine 60 yıl aradan sonra yeniden tanıklık edecek. Yine aynı güzergahta deniz suyunun akmasının tarihi ise tarafımızdan Haziran 2011 olarak hesaplanmakta. Geçtiğimiz yıl başlatılan çalışma ile Kâğıthane deresine Çayırbaşı'ndan gelecek Boğaz suyu, Ayazağa'dan itibaren vadiye verilecek. Bütün bunların yanısıra vadi, yeni yerleşim alanları, yeni imar düzenlemeleriyle değişime tanık olmaya devam ediyor.

İlçenin geçmişini gözeten, tarihi mirasına özen gösteren, bu duyarlılık ile vadinin doğasını, ekolojik dengelerini ve tarihsel kimliğini dikkate alan bizler ise bu tanıklığın sorumluları olarak kadim semt Kâğıthane'ye kazandırabildiklerimizin kıvancıyla ömrümüzü tamamlayacağız.

Ülkemizin değerli kalemlerinden Sennur Sezer ve Adnan Özyalçıner'in kelimeleriyle okuyacağınız bu kitap da bizi geleceğe taşıyacak eserlerden biri olarak edebiyat tarihimizdeki yerini alacak.

Fazlı KILIÇ

Kâğıthane Belediye Başkanı (Ekim 2010)

Gidelim Kâğıthane'ye

Bir zamanlar İstanbul'un ortasında soluk alacak adacıklar vardı. Çalışanların, ev kadınlarının, genç kızların, delikanlıların biraz yeşil, biraz temiz hava yanında paylaşmanın, birbirine dayanışabilmenin, birlikte eğlenebilmenin keyfini çıkardıkları kırlık alanlar.

Bu alanların kimisi büyük yol parası isterdi, kimisi zaman bolluğu.

Adalar'a, Florya'ya ,Göksu'ya, Soğuksu'ya gidemeyenler için Kâğıthane bir kurtuluştu. Yaya bile gidilirdi yoksul semtlerden.

Bir yanı tarih, bir yanı keyif...Hıdrellez denilen bahar bayramı Kahtanesiz olur muydu?

İstanbul'u anlatmayı ne zaman denesek kalemimizin, daktilomuzun bir sözcüğü oluyor "Kahtane." Çünkü bizim çocukluğumuzun, gençliğimizin bir parçası orası. Dar gelirlilerin gezinti alanı. Unutulmasın istedik. Hâlâ yaşıyor çünkü.

Umarız bu kitapçık sizin çevre bilincinize katkıda bulunur.

Hadi o zaman "Gidelim Kâğıthane'ye"

Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner

Kâğıthane, bir dönemki adıyla Sadabad, şiirlerde bir çağrı gibi yer alır, gezmeye, çayırlarda oturup yiyip içmeye daha doğrusu bir zamanki adıyla mesireye. Mesireler, Osmanlı İstanbul'undan 1960'lı yılların ortalarına kadar yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. Her İstanbullu, yaz geldi mi, sıcaklar bastırdı mı, kendini mesirelere atar, çayırda, çimende eğlenirdi.

Mesire dendi mi de hemen ilk akla gelen Kâğıthane idi. Adıyla çağırırdı sanki. Geçmişe ilişkin resimlerle minyatürlerde de Kâğıthane önemli bir mekandı.

Eğer İstanbul söyleyişli şair Nedim: "Gidelim servi revanım, yürü Sadabad'a" demeseydi, adında yine bu çağrıyı duyar mıydık, bilinmez. Ne var ki, İstanbul'un öteki seçkin gezme yerlerine haksızlık olmasın ama, Kâğıthane sevgililer, dostlarla birlikte "su alemi" yapılacak Göksu'dan da önce gelir:

"Göksu bir nahoş heva şimdi Çubuklu pek ziham (kalabalık)

Sevdiğim tenhaca çekdirsek mi Sa'd-âbâd'e dek".

Hem Göksu'ya yapılan çağrıda bir Nedim yinelemesi yok mudur: "Gidelim Göksu'ya bir alemi ab eyleyelim". Dizedeki Göksu adını Kâğıthane ile değiştirebilirsiniz, kimse fark etmez.

Kâğıthane'nin ünlü bir mesire oluşu bir dönemin şarkılarında, operetlerinde hatta Karagöz faslında sık sık anılmasıyla da anlaşılır. Mesela Lavtacı Hristo Efendi'nin (Hristâki Kiryazis) (?-1914) Segah şarkısında Kâğıthane çağlayanlarıyla yer alırken sevgili yolu beklemeye uygun görünür. Sevgili gelmezse, kötü talihe ağlamak da göze batmıyor olmalı:

"Sûy-i Kâğıthanede mecnûn misal

Bekledim rahın efendim bi-mecal

Anladım teşrifine yok ihtimal

Çağlayanlarla beraber çağladım

Tâli-i nâsaze küstüm ağladım"

Leblebici Horhor opereti ilk kez 11 Ocak 1876'da sahnelendikten sonra defalarca çeşitli topluluklarca oynanmış üç kez de filme alınmıştır. Operetin yazarlarından ve bestecisi Dikran Çuhacıyan (1837-1898), Sultan Abdülmecid'in saatçibaşısının oğludur. Milano Konservatuarında eğitim görmüş, Şark Tiyatrosu'nda koro ve orkestra şefliği yapmıştır. Çuhacıyan'a esas ününü sağlayan Leblebici Horhor operetinde de sevdalıların buluşma yeri Kâğıthane'dir. İstanbul'un epey seçkin yerlerini tanıyan sanatçının Kâğıthane'yi seçişi bence önemlidir. Yeniçeriler döneminde İstanbul'da geçen bu operetin konusunu Pars Tuğlacı'dan aktaralım: "Mirasyedi Hurşid Bey, dört dalkavuğuyla (Sansar, Cingöz, Canayakın ve Hayratyıkan) Şile'de gezerken bir leblebicinin kızı olan Fadime'yi görür, aşık olur. Kız da ona vurulmuştur. Ne yapıp kandırıp İstanbul'a getirdikleri Fadime, güzel bir bahar gününde Kâğıthane'de kendisini bekleyen Hurşid Bey ile buluşur. Gülüş-âhenk eğlenirlerken, kızın babası leblebici Horhor Ağa çıkagelir." Buradan sonrası bir aşk öyküsünün keyifli zorluklarıdır.

Ragıp Tuğtekin'in (1891 İstanbul -07.09.1982 İstanbul) repertuarındaki "Kâğıthane Sefası" adlı bir Karagöz faslında ise Kâğıthane hem para kazanılacak hem para harcanacak bir semt olarak yer alır. Hacivat'ın karısı Salkım İnci ile Karagöz'ün karısı Dimyat Pirinci kocalarını işsiz ve parasız oldukları için terk eder. İki arkadaş sermaye koymadan para kazanacakları bir iş araştırırlar. Sonunda Hacivat'ın babadan kalma kayığı ile Kâğıthaneye yolcu taşımaya başlarlar. İskele kahyası gelerek onlardan para ister, para kazandıktan sonra vereceklerini söylerler. Çeşitli tipler gelip Kâğıthaneye gitmek için kayığa biner. Bu arada sevgililer arasındaki kavgalar, müşteri mızıkçılıkları da sergilenir. Sonunda iki arkadaş kazandıkları parayla eşlerini de Kâğıthane'deki eğlencelere götürürler. Bu Karagöz faslında perdeye bir belgeselci doğruculuğuyla Kâğıthane'deki satıcılar, ayı oynatan çingeneler, içinde gazelhanların köçeklerin bulunduğu kayıklar, deniz taşıtlarından yelkenli ve yandan çarklı "Şirket-i Hayriye Gemisi" de çıkartılır.

Anlaşılan bir dönem sevgililer Kâğıthanesiz yapamamışlar. Süruri (1752-1814) bir gazelinde olayı tersine çeviriverir: "İstanbul'un bütün çocukları toplansa ona sığar, Kâğıthane'nin genişliği aşık kalbi gibidir" der:

"Cümle etfal-i İstanbul ana cem' olsa sığar

Kalb-i aşık gibidir vüs'at-i Kağıdhane"

Kâğıthane'nin hem halk hem seçkinler arasında gördüğü bunca rağbetin nedeni de açıktır, şehrin ortasından ulaşımı bu kadar kolay başka bir hava alacak alan yoktur. Hele Hacı Arif Bey'in (1831-28 Haziran 1885) Kâğıthane'yi canlandırdığını söylediği "ince yaşmakla" tatil günü gezintiye çıkan güzeller de varsa. Kâğıthane şehre yürüyerek varılacak uzaklıktadır. Ahmet Mithat Efendi, 1881'de yayımlanan Henüz On Yedi Yaşında romanında Kâğıthane Deresi'nden Çağlayanlar'a kadar kayıkla giden Ahmet Efendi'nin Kâğıthane çayırından şoseden yavaş yavaş Pangaltı'ya, yürüyerek Beyoğlu'na çıkışını anlatır. Kuşkusuz şehrin bugüne göre çok fazla yeşil alanı bulunduğu, derelerinin temiz olduğu o dönemde bile, göz alan güzelliği ayrı.

Bir Zamanlar Kâğıthane

İsa'dan sonra Birinci Yüzyılda yaşadığı sanılan Dionysios Byzantios'un "Boğaziçi'nde Bir Gezinti" (Anaplous tou Bosporou) kitabında Kâğıthane Deresi ve çevresini şöyle anlatır:"sonra bütün körfezin bittiği yer olan Sapra Thalassa [= "Çürümüş Deniz"] gelir. Keras (Haliç)'in sonunda yer alır. Dereler [Kâğıthane, Alibey] burada körfeze kavuşurlar. Tam olarak bilinmemekle beraber, bu yer adını ya tatlı sularını burada denize dökerek doğal deniz suyunu bozan komşu derelerden; ya [bu bölgenin] sakin ve rüzgarlardan korunur olmasından; ya da daha büyük bir olasılıkla, derelerin sürekli olarak alüvyon taşıyarak denize döküldükleri yeri sığ ve balçıklı hale getirmesinden alır".

Bu kitabın yazıldığı dönemde Kâğıthane Deresi "Barbyses Potamos" adını taşıyordu. Haliç'in iç kısmında, Kydaros (Alibeyköy) ve Barbyses (Kâğıthane)derelerinin birleştiği yerde, nympha Semystra için dikilmiş bir sunak vardı. Semystra Zeus'un İo'dan doğan kızını büyüten bir ırmak perisi/nympaydı. Yine aynı yerde, Castor ve Polluks için inşa edilmiş bir kutsal alan olduğunu Hesykhios aktarmaktadır.

Buraya bir şehir kurma kararı da alınmış, bir de boğa kurban edilmişti ama karganın biri gelip sunakta yakılmakta olan kurbanın bir parçasını kaptı, uçup gitti. Bunun Tanrısal bir işaret olduğuna inanıldı. Peşine düşülüp izlendi. Karga alevlerin arasından kurbanın yüreğini kapmıştı. Ve gariptir, bu yüreği Sarayburnu'na bıraktı. Kurulacak şehrin yerinin karganın seçtiği yer olmasına karar verildi.

Kısacası aç bir kuş kurban parçasını kapmasaydı, İstanbul daha doğrusu Byzantion şehri Kâğıthane'de kurulacaktı.

Bizans döneminde Drepanikon adını alan Semestra (Semystra, Semistra) yerleşiminin ciddi bir büyüklüğe sahip mabedi vardır. Bu mabedin kalıntıları, 1949 yılında bir inşaat temel kazısı sırasında bulundu. Buluntular arasında, Apollon, Artemis ve Selene heykelleri dikkati çekmektedir.Bu hikayenin bölgenin coğrafik özelliklerine tamamen uyduğunu söyleyen Prof. Dr. Semavi Eyice'ye göre Byzantion kasabasından çok önce Silivritepe'de kurulan Semystra kasabasının kurucuları Trak kökenlidir..

Cüneyt Harputlu'ya göre Yıldırım Bayezit İstanbul'u ilk kez kuşatmasında (1391) bazı kuvvetlerini Kâğıthane köyü civarına yerleştirmişti. Yedi ay süren bu kuşatmadan sonra İmparator Manuel Osmanlıların ileri sürdüğü kimi koşulları kabul etmişti. Bu koşullar arasında Galata'dan Kâğıthane'ye kadar olan arazinin Türklere bırakılması ve buraya bir Osmanlı garnizonunun yerleşmesi de bulunuyordu. Bu tarihi Osmanlıların Kâğıthane ile tanışması sayabiliriz.

Kesin bilgiler olmamakla birlikte İstanbul'un fethi sırasında burada bir kağıt değirmeni bulunduğu ve bu imalathanenin II. Bayezid dönemine (1481-1512) kadar çalıştığı sanılmaktadır.

Kâğıthane Övgüleri

Kâğıthane Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimi içinde de hep iki yanlı bir görüntüde olmuştur. Havası, suyu güzel bir gezinti ve yaşama alanı ve daha çok askeri amaçlı bir endüstri merkezi. Övgüler ve anlatılar Kâğıthane'nin bu özelliklerine odaklanmıştır. Ne varki bu iki özellik birbirinin düşmanıdır.

Kâğıthane'nin bir yapımyeri olarak kullanılışı İstanbul'un Sultan II. Mehmet tarafından kuşatıldığı günlere uzanır. Evliya Çelebi, bu sırada, Timurtaş Paşa yönetiminde Kâğıthane deresi kıyısındaki ormanda elli parça gemi inşa edildiğini ve bunların Haliçe indirilen diğer gemilere katıldığını yazar:

"Hemen Fatih, Timurtaş Paşa'ya 2.000 askerle Kâğıthane tarafındaki ağaçlık içinde 50 parça kadırga yapmasını buyurup bazı köyleri yağmalayıp levha ve ağaçlarının mümkün olanlarını gemiler yapmaya sarf eyledi.

"Koca Mustafa Paşa bütün Arabistan askeriyle Okmeydanı ensesinde Levend Çiftliği adlı yerde önceden 50 parça kadırga ve 50 parça at kayıkları ağaçlık içinde hazır idi. Onuncu günde Kâğıthane'deki kadırgalar da hazır olup karada ve denizde gemiler İslâm askeri ile hazır idi". O gün Osmanlı ordusu gemileri Okmeydanı'nın "o yeşillik ovasına" getirdiğinde rüzgar da uygun esip gemiler yelkenlerini açınca "150 parça gemiler ile Okmeydanı deniz yüzü gibi" olmuş. Görevli askerler "Eyüp'ten Kâğıthane tarafına varıp Bey (?) Nehri'ni ve Kâğıthane Nehri'ni geçip Levend Çiftliği adlı yerde" yapılmış 40 parça firkateyni de kızaklar ile çekmiş. Burada anlatılan

daha çok sonucun düşmana saldığı şaşkınlık ve yılgıdır. Bir de o alandaki ağaçların kullanılması. Ancak bütün İstanbul'un yeşil yapısı gibi bu bölgenin yeşil dokusu için de gerekli önlemler alınacak, görevliler atanacaktır. Toprağın aşınmaması için çeşitli tedbirler alınacak hatta ot tipi bitkiler arasına kökü toprağı tutucu ayrık otu diktirilecek XVII.Yüzyılda halkın arsız dediği dayanıklılık ve çoğalma gücü yüksek aylandos ağaçları ithal edilecektir.

Yavuz Sultan Selim'in nişancısı şair Tacizade Cafer Çelebi (İdamı 1515) İstanbul ve güzelliklerini anlattığı Hevesname adlı ünlü mesnevisinde Kâğıthane'yi doğal güzelliği ile anlatır. "Geniş sahrâsı çevre, yanı kûhsar" yani "yan tarafı dağlık bir kırlık alan" olan Kâğıthane bu manzum eserde bir cennet görünümüyle yer alır. Biz bugünün diliyle sunabilmek için nesir durumuna aktardık: "Her taraf çimenler ve güllerle süslenmiş. Geniş gölgeler yapan ağaçlar o kadar sık ki dallar birbirine girmiş, servi ile şimşir el ele tutuşmuş, rüzgâr onların üstünden koşa koşa geçip gidiyor. Ardıçtaki taze yeşillikleri yaprak sanma onlar birer dildir ki bu yere felaket gelmesin diye Allah'a yalvarıyorlar. Çimenlerin arasından bir de ırmak akıyor. Çimendeki güller birer ateş parçasına, laleler kıvılcıma benziyor. Güllerle goncalar ırmağın serüvenine gizli gizli gülüşüyorlar. Çünkü suyla söğütler arasında eski bir aşk var. Rüzgâr estikçe sevgilisini korumak için titreyen söğüt dalları hep birden suyun üstüne eğiliyorlar…"(Anan Ord. Prof. Dr. A.Süheyl Ünver, Her Devirde Kâğıthane)

Evliya Çelebi XVII. yy'da Kâğıthane çevresini anlatırken "Bir latif (güzel) hamamı ve 20 adet dükkanı var. Ama kefere zamanı burada kağıt işleyecek, büyük kagir kubbeler ile yapılmış Kâğıthanesi var, su dolapları yeri var ki Daye Hatun Camii altından suyu geçermiş. Ancak hâlâ bu Kâğıthane haraptır" der.

Hüseyin Irmak tezinde (Tarihe Yönelik Çalışmaların Yerel Yönetimlerde İmaja Etkisi - 1999) Fransız seyyah ve topograf Pierre Gilles (Petrus Gyllius, 1490-1555)'un kitabında (The Antiquities of Constantinople) Bizans'tan kalan Kâğıthane harabelerinin derenin Haliç'e döküldüğü yerde bulunduğunu yazdığını anar.

Su kaynakları kağıt yapımı için gereklidir.

O dönemde yörede bu yapım yerleri dışında; yine akarsuyun kullanıldığı un değirmenleri ve baruthanelerin bulunduğu bilinmektedir. Düzlük kesimlerde ise cirit oyunları ve ok atışı için talim alanlarının varlığı çizimlerle ve anlatımlarla kanıtlanır.

Ord. Prof.Dr. Süheyl Ünver bu bölgenin Kanuni döneminde ünlü olduğunu söyler. Ona göre Ebusuud ailesinin rızasıyla Şeyhülislam'ın buradaki bahçesi "millete hediye edilmiştir" ve "halka açık" tutulur. "Peçevî der ki: 'Sultan Süleyman'ın oğullarının sünnetleri için İstanbul'da At Meydanı'nda (Sultanahmet'te) iki defa düğün olmuş. 1 Şevval 936 (1529) dan başlayıp yirminci gününde Şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim, Damat ve Sadrazam İbrahim Paşa Sarayı'nda sünnet olunmuşlar. Düğünün sonunda Kâğıthane sahrasında at koşuları tertip edilmiştir. Bir de gayet uzun sırık dikilip ve en üstüne bir gümüş tas dolusu altın ok atıcılardan kim önce vurdu ise mükâfat olarak onu almıştır. Sonra yine aynı yerde Lütfi Paşa'nın sedâretinde 5. Zilkade 946 (1539) da yalnız Şehzade Bayezid'in sünneti için azim (büyük) masrafla 13 gün süren düğün yapılmıştır.' XVI. Asırda da Kâğıthane ehemmiyetini kaybetmemiştir". İki sünnet arasındaki fark, birinin yalnızca düğünün bitiriş şenlikleri sayılabilecek at yarışlarının, ötekinin bütününün Kâğıthane'de yapılışıdır. Aradan geçen zaman içinde Kâğıthane'de bunu sağlayacak ya yeni yapılanma artmış ya da ulaşım kolaylaştırılmış olmalı.

İngiliz gezgin ve yazar Miss Julia Pardoe II.Mahmut döneminde yapılan bir saray sünnet düğününün Kâğıthane'de noktalanışını ise şöyle anlatır; "Düğün şenliklerinden sonraki iki günlük arada, Dolmabahçe sırtlarını süsleyen çadırlar, Kâğıthane Vadisi'ne taşındılar. Bunların arkasından Padişah'ın Sarayı çevresinde, halkı eğlendiren cambazlar, ip cambazları ve hokkabazlar da oraya götürüldüler. Bu, düğün şenliklerinin arkasından gelen yeni bir eğlenceydi. Paşasından tutun da, sucusuna kadar İstanbul ve çevresindeki her sınıf halkın çocuğu, Padişahın iki küçük oğlu ile birlikte gösteriş ve saltanat içinde sünnet edilecekti. Bunun için yarımay biçiminde ve bütün sünnet olacak çocukları içine alacak büyüklükte geçici bir bina yapılmıştı. Bu bina, yukarıdaki köşkün ilerisinde, dereye yakın bir

yerdeydi. Çayırdan buraya geçmek için de bir köprü kurulmuştu. Binanın içi ağır perdeler ve rahat minderlerle döşenmişti. Bakılınca, insanın içini açıyordu. Padişah Sarayı'nda ailesini eğlendiriyor, paşalar da çadırlarında, her gün yemekler veriyorlardı. Bu yüzden, Beyoğlu ve İstanbul çevresinde tutulmadık araba kalmamıştı.

Kayığımızla Eyüp'e geçtikten sonra, kapalı bir araba kiralayarak Kâğıthane'ye gittik. Burada gördüklerimiz çok güzeldi. Yamaçların üzerinde sıra sıra kahve çadırları kurulmuştu. Yere yaydıkları hasırlara öbek öbek oturan kadınlar, çimenliğin üzerine serilmişlerdi. Gezici manavlar, küçük sepetlerin içine özentiyle dizdikleri ve meşe yapraklarıyla süsledikleri çilekleri, yığın yığın kirazları, sağa sola dolaşarak satıyorlardı. Özellikle muhallebi ve yoğurt her yanı sarmıştı. Şerbetçilerin, küçük şerbet kaplarına vurarak çıkardıkları ses, uzaktan gelen koyun çanları sesini hatırlatıyordu. Bir ip cambazı, havada, kalabalığın üstüne rastlayan bir yerde, ipinin üstüne çıkmış, yere düşmeden hünerlerini gösteriyordu. Bu şenliğin güzel bir yanı da, sürekli yapılan eğitsel gösterilerdi. Her cami, başlarında bir imam olmak üzere, buradaki geçit törenine katılmak ve Allah'ın, Padişahın oğullarına ömür vermesi için dua etmek üzere, küçük bir hafız grubu göndermişti. Bunlardan başka, bütün Türk, Rum, Ermeni, Katolik ve Musevi öğrenciler, başlarındaki öğretmenleriyle, Padişahın önünden geçtiler ve özel olarak çağırıldıkları bu şenliğe katıldılar. Bu törene çağırılan başka Türk çocuklarının görünüşleri az ilgi çekici değildi. Çünkü ceketlerinin ve feslerinin üzeri pek çok kılaptan işlenmiş daha seçkin aile çocukları dışında kalan bütün çocukların üzerinde, Padişahın armağan ettiği bir örnek giysiler vardı. Bunlardan kızların saçlarına, sık sık örgüler örülmüş ve bu örgüler birbirlerine kılaptan sicimlerle bağlanmışlardı. Ayrıca bazılarında bu örgülerin bir araya gelmiş eni, yirmi, yirmi beş santim kadar vardı.

İlk saatlerde çok iyi eğlendim. Kâğıthane suyu, içindeki kayıklarla hayat gibi akıyor, havada çeşitli çalgı ve kahkaha sesleri duyuluyordu. Çayır, araba ve insanla tıklım tıklım dolmuştu ve her ağacın gölgesinde bir öbek insan vardı. Ancak, kısa bir zaman sonra, çevremizdeki bu gürültü ve karışıklıktan bıkkınlık duydum. O yeşil, taze ve sessiz vadi,

Enderunlu Fazıl'ın "Zenanname"sinden minyatür

çekiciliğini yitirdi. Ortalık iyice kararıncaya kadar buradaki sevdiğim yerleri, sanki tanıyamaz bir duruma geldim. Ama derenin her yanı şıkır şıkır ışıkla parladığı zaman, kendime gelebildim. Milyonlarca pırıldayan yıldız, yazın duru gökyüzündeki maviliğine, ayrı bir güzellik veriyordu. Öte yandan, şuraya, buraya dikilen çeşitli renkteki meşaleler, kalabalığın kapladığı vadinin bol yapraklı dallarının arasından şimşek gibi parlıyorlardı. Bir yandan da paşalar, süzülerek giden kayıklarının içinde gelip gidiyorlardı. Su söğütlerinin yumuşak dallarını oynatan ve o tatlı suyun oluşturduğu şıpırtıların arasında inleyen rüzgâr, geceleyin vadiye büyüleyici bir görünüm vermişti (...)

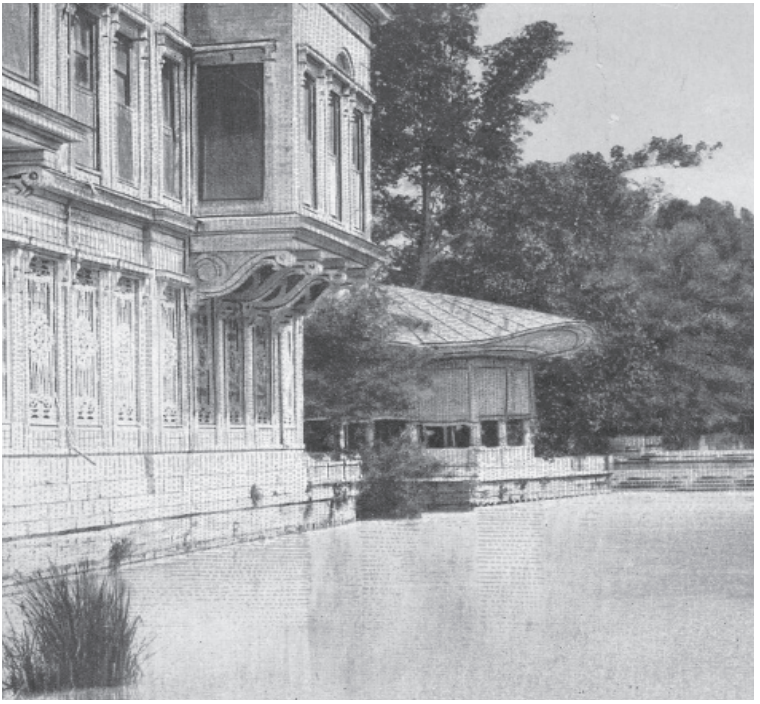
Kayığımıza yeniden binerek limanın ortasına doğru, hızla ilerledik. Saray'ın geçici eşsiz ışıklarını biraz daha izleyip Ölüm Merdiveni'nden (Meyyit İskelesi'nden), karaya çıktık ve mezarlığın, ay ışığı altında inleyen servilerinin altından geçerek Beyoğlu'na geldik."

Evliya Çelebi, Kâğıthane çayırlarının "Osmanoğulları padişahlarının seçkin ve soylu küheylan ve seher yeli gibi süratli atlarının otlağı" olduğunu vurgular.

Osmanlı döneminde her mesleğin loncası eğitim ve dinlenme için yılın belirli dönemlerinde belirli gezi yerlerinde kamp kurardı. Her şehzadenin de sevdiği bir meslekte eğitim alması gelenekti. Kanuni adıyla anılan I. Süleyman da kuyumcuydu. Kuyumcu Loncası'nın kamp alanı Kâğıthane'ydi. Bu tür esnaf kampları çırakların ve kalfaların sınavlarını, peştamal kuşatma denilen mezuniyetlerini de kapsardı. Bu kampa Kanuni de otağını kurarak katıldığı Seyahatname'de anlatılır. Seyahatname'de kuyumcular esnafının çadırlarının beş-altı bin olduğu, toplantının masraflarının ortaklaşa (padişahın da katılımıyla) karşılanarak on gündüz on gece yirmi gün sürdüğü de kayıtlıdır. Yirmi yılda bir de saraçlar esnafı Kâğıthane'de toplanırmış.

İsmail Hakkı Konyalı, Kanuni'nin bu tür toplantılar için Mercan'a yaptırttığı Kuyumcular Çarşısı'na "on bin bakır sahan, beşyüz kazan ve yeteri kadar tencere, kap kacak" vakfettiğini yazar. Evliya Çelebi ise benzer bir uygulamadan tehlikeleri yüzünden Baruthane'ye yaklaşmamak gereğini vurgularken söz eder: "Bu hayatsuyu kenarın-

da baruthaneyi önceleri Beyazıd-ı Veli (II. Beyazıd) inşa etmiştir. Sonra Süleyman Han kağir olarak inşa ettirip üzerine kurşun kaplatmıştır. Ama kubbesi kağir değildir. Cebehane Ocağı'ndan barutçubaşı, kethüdası, çavuşları ve iki yüz neferi vardır. Bu arada yüz adet tunç havan vardır ki, her biri onar kantar gelir. Ve türlü türlü çarklar olup görmeye değer. Derenin üstünde çarkları ve dolapları olup, bentleri açıp dolapları dönmeye başlayınca kırk, ellişer kıyye demir desteler vurur, havanların içine barutu döküp bütün çalışanlar sopalarla barutu karıştırırlar, Allah göstermesin, demir el havana dokunursa ateş çıkıp bütün işçiler ebabil kuşu gibi havaya uçarlar ki, kazalı bir yerdir. Seyretmesinde güzellik yoktur. Bu çarkların vurmasından gök gürültüsüne benzer bir ses çıkar ki insanın aklı durur!" Çelebi Baruthane'nin görülüp bilinmesinde yarar olacağına inanır, ama uzaktan bakmak koşuluyla:

"Heman arif olan uzaktan seyredip Kâğıthane Tekkesinde can sohbeti eder, zira bu tekkede nice bin aşıkların kalacağı sofalar, dehlizler, 70 ocak Keykavus mutfağı, kiler, yirmi adet dükkan bir fırın bir kahvehane, bir cami ve hayat suyu kuyusu vardır. 200 oda acemi oğlan odaları vardır. Tekkenin, bunların mahzenlerinde binden fazla sahan, tencere, kepçe kazan ve bakır kapları vardır, isteyen dostlar beş on gece konaklayıp sefa eder."

Kâğıthane, Kanuni'den sonra daha da önem kazanmış ve kısmen yerleşime açılmıştır. Bu konuda ilk girişimin de saraydan geldiği söylenebilir: Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmed'in dadısı Daye Hatun burada bir mescit yaptırmış, bir süre sonra bunun çevresinde bir tekke ile hamam ve yirmi kadar dükkandan oluşan 200 haneli bir yerleşim yeri oluşmuştur. XVI.yüzyıl sonlarında Kâğıthane'de Mirahur (ahırlar yöneticisi, mir-i ahur) Kasrı ile çeşmesi yapılmış, II.Osman zamanında ise Kâğıthane sularının toplanıp su kemerlerine dağıtımının yapıldığı havuz inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi Kâğıthane'deki gezme ve dinlenme alanlarını: Lâlezar (lale bahçesi) Mesiresi, Mirahur Köşkü Mesiresi, Kâğıthane Mesiresi, Baruthane'ye Övgü, Kuyumcular Mesiresi, Kâğıthane Kasabası Mesiresi, Hintliler Tekkesi, Hindî Kalenderhane Tekkesi, Emirgûne Bahçesi Mesiresi başlıkları altında anlatır. Bu anlatılarda yer alan ilginç saptamalardan biri Müslüman ve Hindu Hintlilerin yaşama alanlarıyla ilgilidir. Ötekiyse İstanbul halkının çiçekleri, ağaçları, suyu güzel bu alanda Şaban ayı boyunca kamp kuruşudur. (Yaz ramazanı süreci olmalı). Yazar Kâğıthane'nin güzelliğini vurgulamak için anlatır bu şenliği: "Her yıl Şaban ayının başından sonuna dek İstanbullular Ramazanı karşılamak düşüncesiyle bu Kâğıthane boşluğuna çadırlar kurarlar ve tam bir ay 'şeb-bük' adıyla zevk u safa ederler. İşte bu Kâğıthane böyle güzel bir yerdir".

Evliya Çelebi (25 Mart 1611 - 1683), Kâğıthane'nin "dünya bezeği (süsü)" olduğunu, Arap, Acem, Hind, Habeş ve Yemen gezginleri arasında ünlü olduğunu, Osmanlı şairlerinin suyu ve havasına şiirler söylediğini, Karadeniz Boğazı'na yakın Levent Çiftliği adlı yöredeki derelerden gelen hazmı kolay suda çamaşır yıkayanların sabu-

na gereksinim duymadıklarını, bu suda iki kere yıkanan gömlek, sarık ve şalvarlarının beyaz gül yaprağı gibi olduğunu, Hint tüccarlarının kumaşlarını bu suda yıkayarak satışa hazırladıklarını sayıp döker. Onun anlatımına göre anlatılan nehrin iki yanı "nice bin çınar, kavak ve salkımsöğütler ile süslenmiş bir yeşillik vadidir. Çayırlarda tirfille yonca da ayrık da vardır." Kâğıthane çiçeği ile Kâğıthane lalesi de". Kâğıthane çiçeği (ranunculus acris), düğün çiçeği ailesinden parlak sarı renkte bir çiçektir. Kâğıthane lalesi için "lale-i gûna-gûn" (alaca, renk renk) dediği için bu çiçeğin Kâğıthane çiçeğiyle aynı soydan olan rengi maviden pembeye değişen Girit lalesi mi yoksa gerçek bir lale türü mü olduğunu bilemiyoruz. Ama Çelebiye göre "lale vakti buraya gelenlerin aklı perişan olur".

Evliya Çelebi'nin kendi dönemindeki gezilerde vurguladığı noktalardan biri de Kâğıthane'deki derede yetişen "eğir otu" dur (acorus calamus): "Bu nehir içinde öyle bir eğir otu hasıl olur ki Azak'ta ve Kanije Gölünde olmaz. Gayet yararlı eğir kökü olur". Azakeğiri ve hazambel olarak da bilinen bu su bitkisi, genellikle göllerin, su birikintilerinin ve durgun suların kıyılarında yetişir. 1550 yıllarında Türkiye'den Avrupa'ya tıbbi bitki olarak götürülmüş, bu şekilde Avrupa'ya yayılmıştır. Hem düğünçiçeği hem eğir kökü tıp bakımından önemli bitkilerdir ve kuşkusuz Kâğıthane çayırı bu bitkilerin temini için de kullanılmıştır.

Kâğıthane'de su bitkilerinin bolluğu hemen her Karagöz faslının sonunda "Çok şükür sağlığa" dileğine karşı yinelenen " Hak bereket versin Kâğıthane'de biten sazlığa" tekerlemesini de anımsatıyor. Belki Kâğıthane'de sazlık da vardı.

Karagöz bu sazlarla sepet örenlere, belki de aralarından geldiğini sık sık ima ettiği Romanlara vurgu yapıyordu.

Biz Kâğıthane'nin safa sürülecek yanını öğrenmek için biraz daha Evliya Çelebiye kulak verelim:

"Tatil günleri nice bin kayık ve peremeye binmiş binlerce genç, yaşlı, sadık aşıklar bu dinlenme yerine gelip her biri bir türlü neşelenir" ve özellikle gençler mavi ibrişim (kalınca ipek) peştamallarla yüzerlermiş. Ne var ki bu köklere dolaşır "ağaçların kökleri su için-

de balık ağı gibi" olduğundan dikkat edilmezse "deniz maliki/canavarı tuttu" sanılırmış. Oysa orada "canavar olma olasılığı yokmuş".

Meğer Evliya Çelebi daha önce Kâğıthane'yi hiç gidip görmemiş. Ününü duyup dostlarına sormuş, azarı da işitmiş: "... ey tasa ve kederle hali perişan olmuş biçare, aklını fikrini bitirmiş âvâre. Niçin gam sahrâsında mecnûn, mahzûn olup bu havadar Kâğıthâne'yi bilmiyorsun. Bu Devlet-i Ali Osman kurulalı hiç bir gezi yerinde Kâğıthâne'den tat alınmasına benzer bir sevinç tadılmamıştır. Bu bayram yerini görmeyen adam yeryüzünde bir şey görmüş değildir..."Çelebi aldığı yanıttan öyle utanmış, arkadaşı da Kâğıthane'yi öyle anlatıp övmüş ki, bir pınar olup Kâğıthane'ye akıverecekmiş neredeyse. O sıra "gönül eğlencesi gezip eğlenmedir, sefa sür bu dünya güvenilmezdir" dizelerini hatırlamış. Şiir "hemen zevk sür, gamlanma canım gamlanma" diye bitiyormuş. Şiire uymuş. Dostlarıyla gidip çadır kurduğu vadide iki ay gece gündüz can sohbetiyle "Hüseyin Baykara faslı" denen müzik alemleri yaşamış. Kâğıthane'yi ise, "İstanbul'un bütün ileri gelenleri ve sözü geçenleri ve mirasyedi hoppa çelebileri bu Kâğıthane yöresinde..." diye anlatıyor. Her gece "söyleyeni, çalanı, çalgıcısı" ünlü gruplardan "Ahmet Kolu, Cevahir Kolu, Akide Kolu, Zümrüt Kolu, Samurkaş Kolu" bin bir çeşit çalgıyla müziğin yasalarına uyup sabahlara kadar çeşit çeşit fasıl yaparlarmış. Ki duyan her tüyü ayrı çalgı çalan deccal çıktı sanırmış. Ayrıca "her gün, her meydanda hokkabaz, ateşbaz, sihirbaz, " hüner gösterir, bunlara güç gösterisi yapan zorbaz, ip ustası resenbaz, taklacılar şahı perendebaz, çubuklar üstünde tabak çeviren kâsebaz ve elbette kumarbaz katılırmış. Bir de ayı, maymun, eşek oynatanlar, onlarla gösteri yapanlar varmış. Onların yanında köpekle gösteri yapan köpekbazlar, kuklacılar yani kuklabazlar, sopayla, deniz kabuğuyla oyun çıkaranlar kısacası üç yüz altmıştan fazla gösteri sanatçısı toplanırmış. Onlar gösteri yaparlarken de dere sefası sürermiş. Böyle "cemiyet-i urefa" (arifler/kendini bilen kişiler toplantıları) hiç bir tarihte olmamış.

IV. Murat, Revan Hanı Mirgune Yusuf Han'a Boğaz'da bugün Emirgan denilen yerle birlikte bir de Kâğıthane'den Emirgûne Bahçesi bağışlamış. Burada bir bahçe yapılmış. Bu İran üslubu bah-

çede bir de "dört duvarı billur camlı hamam var(mış)ki dışardaki gülistan içindeki bülbüllerin yuvalarında yavrularına gıda verdiği görülür"müş. Bu bağ yakını da halka açıkmış. Yani burası da ünlü mesirelerden biri. Nefi'nin dizeleri, Kâğıthane'nin coşkun kalabalığını sergiler:

"Mahşer olmuş sahn-i Kâğıthane dünya bundadır

Cennete dönmüş güzellerle temaşa bundadır."

Tarihsel kaynaklara bakılırsa Mirgûn Han da eğlenceye epey düşkünmüş. Ne var ki IV.Murat'ın ölümünden sonra Mirgûn Han öldürülmüş. Belki o zaman belki daha önce bu tür eğlenceler yasaklanmış. Evliya Çelebi ile çağdaş olan Eremya (Yeremya) Çelebi Kömürcüyan (1637-1695) İstanbul Tarihi adlı eserinde Kâğıthane ve benzeri gezi yerlerine IV.Mehmet döneminde gelen yasakları şöyle anlatır:

"Denizin sonunu arkamızda bırakalım ve kayığımızı ileriye sürerek Kâğıthane'ye girelim. Dağlardan buraya tatlı sular akar. Vaktiyle burada kâğıt imal edilirdi fakat masrafını karşılamamıştır. Bu yöreye verilmiş olan Kâğıthane adı ise bugüne kadar kalmıştır. Beylik (devlete gerekli) barut burada dövülür ve ihtiyaca göre dağıtılır. Burada bulunan beylik (devlet malı) mandalara mahsus mandıradan Saray'ın yoğurdu ve sütü temin edilir. Çayın kenarında çok büyük ağaçlar ve değirmenler vardır. Bir zamanlar, halk buraya eğlenmeğe gelirdi; fakat şimdi, diğer gezi yerlerinde olduğu gibi burada da gezip tozmak yasak edilmiştir. Halk bu yasaktan dolayı çok üzülmüştür. Kâğıthane'de padişaha mahsus güzel Vidos bahçesi, Alibey ve Küçükköy ile çiftlik ve mandıralar vardır."

Kömürciyan'ın andığı yasakların nedenlerini, kaynağını bilemiyoruz. Ancak bu yasak Erzurumlu Kadızâde Mehmed Efendi gibi dönemin çeşitlenen giyim ve gezmelerinden özellikle kadınların durumundan şikayetçi olanları memnun etmiştir... 1752 tarihinde ise ferman ile kadınlara özel, uzak ve sapa yerler için bir mesire yasağı geliyor ki, bu durum Kâğıthane'yi gözde durumuna getirmiş olmalı:

"Nisvan taifesinden (kadınlardan) bazıları tenezzüh ve teferrüç (gezip hava alma) bahanesi ile Üsküdar'dan; Kısıklı, Bulgurlu, Çam-

lıca ve Merdiven Köyü'ne bazıları dahi Boğaz'dan Tokat, Akbaba, Dereseki ve Yuşa'ya arabalarla gidip edep ve hayayı atıp envai şeneati (çeşitli kötülükleri) irtikap ettikleri (gerçekleştirdikleri) ihbar olundu. Bundan böyle, kadınların arabalarla uzak mesire yerlerine gitmeleri yasak edilmiştir. Gidenlerle onları yasağa rağmen arabasına alıp götürecek arabacılar yakalandıkları gibi İstanbul'dan taşraya sürüleceklerdir!.."

Kadızâde Efendi'nin vasiyetnâmesinde şikâyetçi olduğu temel hususlardan biri, kadınların giyimlerinde meydana gelen Batı taklidi kaynaklı değişimdir. XVIII. yüzyılın başları, kültürel planda gerçekleştirilen yeniliklerle birlikte toplumsal planda Osmanlı İstanbul'una yeni âdet ve alışkanlıkların girmeye başladığı bir dönemdir de. Baharın gelmesiyle İstanbul halkı, eğlence ve şenlikleri için başta Kâğıthâne olmak üzere gözde mesire yerlerinde toplanmayı bir âdet haline getirmişlerdir. Kadızâde Efendi, toplumsal hayattaki bu değişimi gözlerken din adına acımasızdır: Dışarıda gezen kadının imansız öleceğini, eşinin dışarı çıkmasına izin veren erkeğin de dininin gittiğini, kocasından izinsiz dışarı çıkan kadına da meleklerin lanet edeceğini söylemektedir."Avreti taşra çıkardın gitti din / Er olan taşra çıkarmaz avretin /Çıksa bir avret evinden taşraya / Ya'ni erinden izinsiz taşraya /Her adım başına bin la'net iner / Hep melekler de ana la'net eder".

Rengarenk Kâğıthane

XVIII. yılı İstanbul'unun günlük eğlenceleri ressamların dikkatini çekmeye, İstanbul manzaralarının renklerini İstanbullulara, özellikle kadınların figürleriyle tamamlamaya başladılar. Dönemin gözde mesirelerinde yapılmış böyle pek çok resim var bugün elimizde: Büyükdere, Göksu, Çamlıca. Ancak bu resimler içinde Kâğıthane resimleri hemen anımsanacak bir canlılığı hep korudu. Enderunlu Fazıl'ın Zenanname'sindeki Sadabad minyatürü bu tür resmin Osmanlı tebası ressamlarca yapılan ender örneklerindendir. Salıncakta sallanan, kilimlere uzanarak çubuk içen, çocuklarını gezdiren şık kadınların çok uzağında bir aşık saz çalmakta, derenin öbür yanında erkek grupları eğlenmektedir. Arka planda Sadabad Kasrı, deredeki mermerle çevrelenmiş kanal, çağlayanlar için yapılmış basamaklar, ağzından su akan iki ejder başlıklı fıskıye, yanında üç ayrı fıskıye görünür. Derenin kadınlar yanında bir meydan çeşmesi, erkekler yanında kameriye net olarak görülmektedir. Bu da minyatürcünün semti iyi tanıdığı ve çizgiyle açıkça canlandırdığı anlamına gelir.

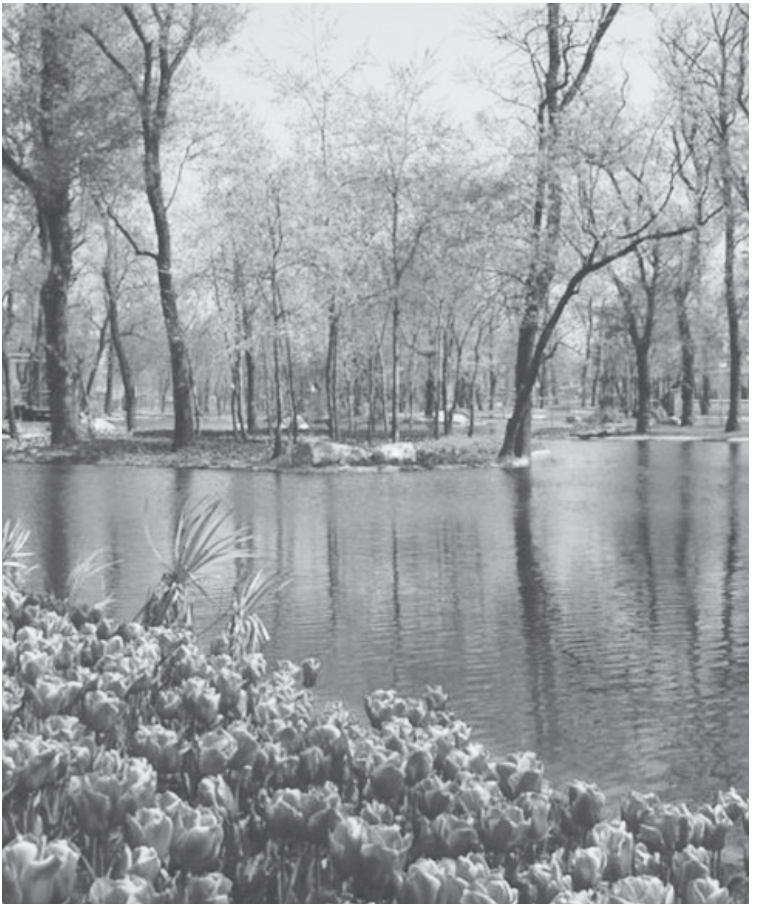
Açık saçık olmaktan çok klasik Ortaoyunu ağzı ya da Osmanlı mizahıyla anlatış örneği olan Zenanname'de bu minyatüre eşlik eden metinde çapkınlık etmek, kadınlarla tanışmak için en uygun yer olarak Kâğıthane mesiresi önerilir. Genç ve yakışıklı bir erkeğe seslenen bu önsözde kadınların dikkatini çekebilmek için şık giyinip süslenmek, kokular sürünmek kadar çevreye ilgisiz ve mağrur görünmenin önemi de vurgulanır. (Bu noktada Kâğıthane'nin toplumsal dö-

nüşümlerin de bir nedeni ve ölçeği olduğu söylenebilir. Kâğıthane'de çevreye belli etmeden tanışma, mektuplaşma, işaretleşme yollarına daha sonraki dönemlerde değinen yazarlar da olacaktır.)

Stanislas Chlebowski'nin Kâğıthane tablosu kayıktaki kadınlara "refakat eden" süvarileriyle bir güven duygusu verir izleyicilerine. Arkadaki ağaçların arasından minaresi ve kubbesinin bir bölümü görünen cami mekanın Kâğıthane olduğunu vurgularken, yerleşim yeri vurgusu süvarilerin yansıttığı güvenlik duygusunu tamamlamaktadır. Carl-Gustaf Löwenhielm, Salvatore Valeri, Antoine-Ignace Melling, l'Espinasse de Kâğıthane'yi çizenler arasındadır. Lugi Acquarone gibi Kâğıthane'de Cirit tablosu çizenler, Kâğıthane'nin farklı bir yanını, spor alanı olarak değerlendirilişini yansıtır.

Kâğıthane mesiresinin çekiciliği 1721de tam merkezine Damat İbrahim Paşa tarafından Sadabad (Mutluluk Ülkesi) has bahçesi inşa edildikten sonra büyük bir hızla arttı. Döneme ait gravürleri değerlendiren incelemeciler Sadabad has bahçesi ile Kâğıthane mesiresi arasındaki sınırda üzerinde kapılar olan bir duvar olduğu sonucuna varırlar. Minyatürlerden ve kimi anlatımlardan anlaşıldığına göre, bu duvar aracılığıyla halktan kişiler Kâğıthane mesiresinden Sadabad hasbahçesine geçerek saray çevresinde hoşça vakit geçirebiliyordu. Bu durum yalnızca Sadabad için geçerli değildi. Vakanüvisler, gezginler ve şairlere göre Çubuklu, Bebek ve Feyzabad gibi has bahçeler de halktan kişilerin günlük yaşam ve eğlence alanı olabiliyordu. Bu durum kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırın kalktığını ya da saraylılar ile halk arasında eşitlik doğduğunu göstermez. Ama biz bu sınırın görece olarak nasıl kalktığı konusunda bir varsayımda bulunabiliriz. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bir tür güvenlikçi olan bostancıların görevleri Boğaz, Haliç, Marmara Denizi, Karadeniz ve Adalar'daki tüm mesireler, gezi yerleri, çayır ve ormanlarda düzenin korunmasını kapsıyordu. Osmanlı anlatılarına göre, bir bostancı kendi girişimiyle kimi bahçelere girilmesini sınırlayabilir ya da uygun gördüğü kişileri bahçelere alabilirdi. Bu durum da kimi şairlerin, gezginlerin girilmesi yasak, devlet malı, padişaha özgü "hasbahçe"leri nasıl görebildikleri konusunda bize ipucu verebilir.

XVIII. yüzyıl bir toplumsal değişim yüzyılıdır, kadınlara daha rahat dışarı çıkma olanağı sağlayan bu değişimin toplumun bütününce onaylanmadığı, bu gezilerde giyimi ya da davranışı uygunsuz görünen "arsız" bir kadın ya da genç kızın bostancılarca denize atılarak öldürülmesi sıradan bir olaydır. Dönem tarihçisi Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi zehir gibi bir yorumla kaydeder bu cinayeti: "Avratların da bîrûnları (dışları) şöyle dursun, derûnları (içleri) dahi ıslah eylendi".

İmrahor Kasrı'yla Başlayan Dönem

Şehrin ağaçlık ve akarsularının kuşattığı Haliç çevresindeki alanların bazıları, örneğin Kasımpaşa diye adlandırılan bölge, Kanuni döneminde sur içinin kalabalıklaşması üzerine yerleşime açılmakta, halkın yerleşime özendirilmesi için camiler ve bu tür ibadethanelerin tamamlayıcısı olan okul benzeri binalar inşa edilmektedir. Kâğıthane'nin payına bu dönemde önce yerleşimden uzak olduğu için baruthane binasının geliştirilmesi sonra da hasbahçe ve mesire olmak düşecektir.

I. Süleyman, padişah olduğunda devlet işlerinden bunaldıkça sık sık Kâğıthane'ye uğramaya başlar. Bu bölgeyi padişaha özel alanlar içine bir başka deyişle "hasbahçe statüsüne" alır. Doğal bir çayırlık olan Kâğıthane vadi tabanında yeşilliklerin bir kordon gibi dere boylarını izlemesiyle ortaya çıkan görüntü dinlendiricidir. Gürgen, çınar, kızılağaç, söğüt, ardıç ağaçlıklarının doğal olarak kümelendiği vadiyi kuşatan dik sırtlar ve tepeler yine maki topluluklarıyla kaplıdır. Bodur, yaprağını dökmeyen meşe, yabani sakız, funda, defne, laden, kocayemiş, katır tırnağı, ateş dikeni, erguvan gibi çoğunluğunu sürekli yeşil makilerin oluşturduğu bu gür dokuya yer yer, Belgrad ormanlarının uzantısı, yapraklı orman ağaçları katılırdı.

Bu dönemde Cendere Vadisi boydan boya lale bahçesidir. Ünlü kişiler de lale yetiştirmekle uğraşır, bunlardan biri de Kâğıthane deresinin Haliç'e döküldüğü noktada (Karaağaç mevkii) bahçesi olan Kanuni'nin ünlü şeyhülislamı Ebu Suud Efendi'dir. Lâle, bir sovandan tek bir çiçek açmasıyla "tevhit" simgesi olan bir çiçektir. Ayrıca lâle adının harfleriyle Allah adının yazılabilmesi, dolayısıyla her iki

Constantinople. Kiosque Impérial des Eaux-Douces d'Europe.
81
MB

adın da ebcet hesabıyla aynı toplamı vermesi bu çiçeğe bir tür kutsallık vermektedir. Lalenin bu özelliği yüzünden, katı hükümleri olduğu bilinen Ebu Suud Efendi yeni lâle türleri yetiştirmekle uğraşmayı kendine uygun görebilmiştir.

Padişahın iltifat ettiği bir semtte onun istirahatinin sağlanması için küçük de olsa bir mekan bulunması doğaldır. Osmanlı padişahlarının daha çok mesirelerde yer alan, bir mevsim ya da birkaç gün, bazen de bir kaç saat kalacağı bazen sultanın yabancı misafirleri için kullanılan köşkler, kasırlar, küçük saraylar "Biniş Köşkü" diye adlandırılır. Kâğıthane'de saray ahırlarının sorumlusunun yani mir-i ahurun ya da imrahorun kasrı padişah için de bu işlevdeki köşklerden biridir. Bu kasrın Kanuni tarafından inşa edildiğini söyleyen kaynaklar yanında buradaki ilk köşkü inşa ettirenin Fatih Sultan Mehmet olduğunu iddia edenler de var.

İmrahor/ Mir-i Ahur Kasrı, Kâğıthane'yi gösteren gravürlerde yer alan ve bu çizimlerden üç katlı olduğu anlaşılan ahşap bir yapıdır. Bina Sultan Abdülaziz'e kadar kullanılmıştır. Kanuni'nin torunu III. Murad döneminden başlayarak, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Selim, II. Mahmud zamanlarında onarıldı. Sultan Abdülaziz döneminde iyice eskimiş olduğundan bütünüyle yıktırılarak dönemin mimarisine uygun olarak yeniden inşa edildi. Bu kez yapılan bina iki katlıydı.

II. Abdülhamid tahta çıktığında Kâğıthane'deki bütün yapı ve çeşmelerle birlikte İmrahor Kasrı'nı da onarttı. Antepli Hasırcızâde Mehmed Ağa'nın (?- 1888) güzellerin gezmeye çıktıkları, yeşilliklerinden sular akan Kâğıthane'deki "sefası bir başka Mirahor" köşkünün bu dönemini anlatsa gerektir:

"Bahar oldu gül açıldı güzeller çıktı seyrane
Ne hoş yerdir temâşa etmeğe sahn-ı Kâğıthane
Safası Mirahor köşkünün başka âlemdir
Akar su sebzedar üzere beraber olsa cânane"

İmrahor Kasrı bu tarihten yıkılana kadar hiçbir onarım görmedi.

İmrahor Kasrı'nın çeşitli dönemlerine ait görsel malzemelerden çizimler binanın değişimi ve bütünü konusunda bilgi vermekte yetersiz kalmaktadır. Fotoğraflarsa son döneme ilişkindir.

Son dönemin İmrahor Kasrı, XX. yüzyılın başından kalan fotoğrafların hemen hemen tümünde görülmektedir. Kıvrımlar yaparak akan Kâğıthane Deresi'nin hemen kıyısında yer alan köşk, çoğu fotoğrafta Sünnet Köprüsü ile aynı karede yer alır. Binanın bir yüzü dereye bir yüzü yola bakmaktadır. Bahçe duvarları yaklaşık 80-90 metre büyüklükteki bir kare alanı çevrelemektedir. Bina, bu çerçevenin dereye bakan yüzünün ortasında yer almaktadır.

Kasra ait ahırlar, İmrahor Ahırları, ise yolun karşı tarafında daha küçük bir kare oluşturur.

İmrahor Kasrı iki katlı, dik sivri çatılı ve büyük bir binadır. Dış görünüşü doğallığı bozulmamış malzemelerle yapılmış köy evi (rustik karakter) görünümündedir. Uzun saçaklı çatı katları devrin şale denilen kır köşkü anlayışını yansıtır. Son olarak Sultan Abdülaziz zamanında yeniden inşa edilmiştir.

Araştırmacı M. Baha Tanman'a göre, İmrahor Köşkü, dış görünümü ve ayrıntıları bakımından Abdülaziz döneminde moda olan, Orta Avrupa şaleleri tarzında yapılmış, iç tasarımında ise geleneksel, merkezi sofalı plan tipi uygulanmıştır.

İki katlı bir ahşap yapı olan köşkün, aynı plana sahip zemin ile üst katların merkezinde, dört eyvanlı şemanın türevi olan haç biçiminde sofaları vardır.

Zemin katta dört cephenin de ekseninde, çift kollu mermer merdivenlerle ve sahanlıklarla donatılmış birer giriş bulunmakta, bu girişlerden üçü merkezi sofanın kollarına bağlanan sofalara, biri de üst kata ulaştıran merdivenin sahanlığına açılmaktadır.

Kâğıthane Deresi'ne bakan ana girişin üzerine, ince ahşap dikmelere oturan bir balkon yerleştirilmiş, yan cephelerde çıkıntı teşkil eden giriş sofalarının köşeleri kavislerle yumuşatılmıştır.

Eğimli ve geniş saçaklı bir çatının altına alınmış olan köşkün cephelerinde dikdörtgen açıklıklı pencereler sıralanır.

Kasrın tavanları, duvarları, kapı ve pencere kanatları bezemeliydi. Merdiven trabzan korkulukları da kristaldi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti sırasında İmrahor Kasrı'ndaki bir kısım eşya ağırlama yapılan diğer saraylara

götürüldü ve geri gelmedi. Kasrın kristal korkulukları ise yıkımdan kısa bir müddet önce Topkapı Sarayı'na götürülüp sergi salonlarında bir dönem korkuluk olarak kullanıldı. Mir-i Ahur Köşkü diye de anılan bu köşkten günümüze hiç bir iz kalmamıştır.

İmrahor Kasrı yıkılmadan önceki yıllarda, bulunduğu alan yasak bölge ilan edildi. Bu süre içinde değerli malzemelerinin talan ve yağmaya uğradığı sanılıyor. 1943'te de Çağlayan Sarayı ile birlikte bir kaç günde yıktırılarak yıkıntısı kısa sürede kaldırıldı.

İmrahor Kasrı'nın işlevi

İmrahor Kasrı yalnız bir mola mekanı değil "biniş-i hümayun" denilen padişahın atla yolculuğunun başlangıç/bitiş noktasıdır. Bu bakımdan bir tören köşkü sayılabilir.

Kasrın bir iskelesi ve Mir-î Ahur'a ait bir makam kayığı da vardır. Genellikle padişah kayıklarla buraya kadar gelir ve daha ileriye at üstünde giderdi. Çevre at binmek için uygun bir alandır. Köşk önünde ya da padişahın ata bindiği noktada bir binek taşının da varlığı düşünülebilir.

İmrahor Kasrı padişahı karşılama, onun yanındaki görevliler alayına katılma noktasıdır. Padişah Kâğıhane'ye geldiğinde (teşrif-i hümayunda) devlet erkanı, padişahı burada karşılar, gereğinde onun yanında yerlerini burada alırdı. III. Ahmed dönemine ait bir karşılamayı Lale Devri adlı kitabında anlatan Ahmed Refik, Sadrazam ve elçilerin ziyaretlerinin ve onlara verilen ziyafetlerin Kâğıthane safasına renk ve güzellik verdiğini yazar. "Her ziyafette bilâ davet (davetsiz olarak) erkânı devlet hazır bulunur, icab eden zevata (gereken seçkinlere) davetnameler gönderilirdi."

Bu ziyafetlerde davetlilerden samur kürkler giyen olsa bile kişilerin sarıklarının ve giyimlerinin günlük giyimlerinden daha şatafatlı olmamasına dikkat etmeleri adettenmiş. Devletin ileri gelenleri III. Ahmet'in gelişini İmrahor Kasrı'nda beklermiş: "Ahmedi Salis, Mirahur Köşkü'ne gayet müzeyyen ve mükemmel bir alayla gelirdi: En önünde kılavuz çavuş, sonra sırası ile Dergâhıâli çavuşları ile silâhtar çavuşları, gönüllü zuama ile bölükâtı erbaa ve sipah ağala-

rı, Samsunlu neferler, rikâbı hümayun ağaları, Zat-ı Şahane, enderun ağaları, beş yüz kadar dalfes nefer, ondan sonra mehterhane takımı gelirdi. Ahmedi Salis erkânı devlet tarafından parlak bir surette istikbal olunurdu (karşılanırdı)."

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'e göre İmrahor Kasrı'nda, ve benzerlerinde, yılda iki kez padişaha ve saray erkanına ziyafet verilmesi de kuraldı. İlkbaharda saraya ait atların Kâğıthane çayırına çıkarıldığı gün saray ahırlarına lüzumlu ot ve arpa ile hayvan levazımını temin sorumlusu Arpa Emini, İmrahor Kasrı'nda padişaha ziyafet verirdi. Kasrın yakınına İmrahor âğa ve onun emrindeki görevliler için çadırlar kurulurdu. Bu ziyafete vezirler de davet edilirdi. Misafirler çayıra getirilen hayvanları seyrederlerdi. "Padişah, saray mensubları ve devlet büyüklerinin hayvanları için Kâğıthane, Alibeyköyü, Veli Efendi ve Çırpıcı çayırları, Büyük ve Küçük Çekmece göllerinden Kestane köy sahiline kadar uzanan bölgeler ile Boğaziçinde, Büyükdere, Beykoz Çayırı, Sultaniye, Çubuklu, Kadıköy' de Uzun Çayır, Yoğurtçu Çayırları ayrılmıştı. Öteden beri bu çayırlardan vekillerin, vezirlerin hayvanları da faydalanırdı. Çayır mevsimi gelince bu gibi kimselerin hayvanları için ayrılmış olan yerlerin hududunu gösteren mühürlü müsaade tezkereleri saraydan ilgili olanlara gönderilirdi. Çayıra çıkılırken hayvanların alnına çiçekli otlarla süslenmiş oymalı sorguçlar konurdu. Dairenin İmrahor Ağası ve diğer ağalar başta olmak üzere her hayvanı bir kişi tutar, yürüyüş başlardı. Teşkil edilen alaylar yolda gaydalar çalıp hora teperek ilerler, çayır yerine gelirlerdi. Çayırda amirler ve seyisler için çadırlar kurulur, geceleri meşaleler yakılır, 40 gün müddetle eğlenceler tertip edilirdi." (Bir Zamanlar İstanbul)

Mevsim sonunda da yalnızca saray erkanı İmrahor Ağa'ya misafir gider, orada tertip olunan ziyafetlerde köçekler oynar, geceleri meşalelerin ışığında türlü eğlenceler yapılırmış.

İmrahor Çeşmesi ise III. Murad'ın isteği üzerine Mirahur Nuh Ağa tarafından Mimar Sinan'ın halifesi Mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. Kasır ile Sünnet Köprüsü arasında yüzü Haliç yönüne dönük olarak tek yüzlü inşa edilmiştir.

Çeşmenin ön yüzünde Bulgaristan'dan getirilen yedisi ak, sekizi kırmızı toplam 15 adet birbirine geçmeli som mermerden yapılmış bir kemer vardır. Kemerin içindeki ayna taşının üst yanında çeşme taslarının konulması için beşgen biçiminde bir çift yuva yapılmıştır. Bu girintileri esprili bir anlatıcı "bunlar civan kaşına benzetilen kemerin altında hareli iki göz gibidir" diye tanımlar. Taşta dev bir kandille vazo içinde karanfil, lale, gül kabartmaları yer alır. Çeşmenin ayna taşının üst köşelerinde alt ve üst uçları kum saati biçiminde işlenmiş sütuncuklarla en üstte de boydan boya 'tomurcuk' da denen süslemeler vardır. Kurnası yumurta biçiminde ovaldir.

1997'de çalınmaya kalkışılarak kırılan kitabesindeki manzum kitabe, XVI. yüzyılın ünlü hattat ve şairi Sâî Çelebi tarafından yazılmıştır. 18 dizelik bu manzum kitabede çeşmenin yapılış öyküsü anlatılırken çeşmenin suyunu gören abıhayat çeşmesinin utancından yere geçmesi benzeri övgüler yer alır. Padişahın "Hakkın gölgesi" olarak anıldığı bu kitabenin tarih dizesi esprilidir: "Nuş-i cân olsun içen müminlere." (İçen müminler can içsinler/canlansınlar)

II. Abdülhamit Kâğıthane'deki saray, kasır ve çeşmelerle birlikte İmrahor çeşmesini de onartır. Kitabede bu onarımın da tarihi şair Feyzi tarafından işlenmiştir:

"Arz iden Feyzi kulu inşasına târih-i tam,
Yapdı lûtf-i Padişâhî çeşme-i mâ-ül hayat (1310)"
(Feyzi kulu yapımına tam tarih sundu
Padişahın bağışı hayat suyu çeşmesi yaptı)

Çeşme 1980'li yıllara kadar yaşamış, süslemeleri, kitabesi ve diğer mermer unsurları peyderpey sökülüp çalındıkça giderek enkaza dönüşmüştür. Çalınan mermer aynasının izi 1998 yılında Kâğıthane Belediyesi tarafından bulunmuş, yapılan girişimlerle klasik Osmanlı mimarisinin bir örneği olan parça, belediyeye kazandırılmıştır. Bu küçük eser klasik dönem Türk sanatının dengeli, orantılı, zarif bir örneğidir.

Daye Hatun'dan Günümüze Kalan

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Mehmet'in süt annesi Daye Hatun tarafından Kâğıthane köyünü şeneltmek, iskanı özendirmek için bir mescit, bir hamam ve bir de okul yaptırılır. Daye sözcüğü Farsça "anne" demektir. Türkçe'de dadı, sütnine anlamlarına gelir. Taya biçiminde de telaffuz edilir. Dolayısıyla genç yaşta ölmüş ve adına Şehzadebaşı'nda Şehzade Camii yapılmış bu şehzadenin dadısının gerçek adını bilmiyoruz.

Mescit, Daye Hatun Camii olarak halen ayaktadır ve kullanılmaktadır. Kanuni Kâğıthane'sinden günümüze ulaşabilmiş tek yapıdır. Ancak onarımlar ve yapılan eklerle ilk yapıldığı dönemden çok az iz taşıdığı da bir gerçektir. Sadabad Caddesi ile Cami Arkası Sokağı arasında yer alan bu mescit, Hüseyin Ayvansarayi'nin Hadikatül Cevami adlı camiler kitabında Kâğıthane Mescidi diye anılır.

Kitapta, mescidin kurucusunun kabrinin mezarlığın sağında olduğu kaydedildikten sonra binanın girişinde yer alan dörtlük verilir:

"Daye-i Sultan Mehmet'tir bu mescit sahibi
Hakk teala eyleye erzanı rahmetle ana
Cennet-i firdevsde ola Resule hem-nişin
Her ki mescid sahibini Fatiha birle ana."
(Bu mescidin kurucusu Sultan Mehmet'in dadısıdır
Yüce Allah onu bağışlamasına layık kılsın
Cennet bahçesinde Allahın elçisiyle olsun
Mescid sahibini her kim bir fatihayla anarsa)

Bu dizelerin yanındaki Hicri tarih 951'dir. Günümüzde kullanılan takvimle 1544/1545 yıllarını karşılamaktadır. Bu kitabe bugün de son cemaat alanından harime giriş kapısının üzerindedir. Mescidin doğu cephesindeki mermer levhada günümüz harfleriyle yapının adı, kurucusu, kuruluş tarihi yer almaktadır.

Mescidin avlusunda, günümüzde sadece abdest muslukları vardır.

Mescide sonradan camekanla kapatılmış, dikdörtgen planlı son cemaat yerinden girilir.

Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında, yarım daire şeklinde küçük bir mihrap, bunun sağında ve solunda da harime (ibadet alanına, caminin içine) giriş kapıları bulunur.

Harimin güney duvarında yer alan mermer mihrabın nişi (girintisi) yedi köşelidir.

Mihrabın sağında ve solunda, altta ve üstte toplam dört pencere açılmıştır. Doğu cephede altta iki, üstte üç, batıda ise altta bir, üstte iki pencere bulunmaktadır.

Müezzin mahfili ortada, kadınlar mahfilinin tam altında bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ve minberi ahşaptır.

Hünkar mahfilinin ahşap çerçevesinde bitkisel ve geometrik şekiller yer alır.

Önceleri meşruta (görevlilere satmaması kaydıyla verilen konut) olarak kullanılan bölüm, daha sonra kadınlar mahfiline ve son cemaat yerine eklenerek cami genişletilmiştir. Kadınlar mahfiline dışardan demir bir merdivenle ikinci bir giriş yapılmıştır.

Harim ve kadınlar mahfili ahşap tavanlıdır. Yapıda süsleme görülmez. Yapının alt kısmı dıştan çepeçevre mermer kaplanmıştır. Batı tarafında hazire (mezarlık bölümü)ve minare bulunur. Yuvarlak gövdeli minaresi tek şerefelidir. Külahı olmayan minarenin şerefeye geçişteki bilezik aleme geçişindeki S kıvrımlı beş ayak da, alem de barok özellikler gösterir. Minare sonradan yenilenmiş olmalıdır. Çünkü kayıtlara göre bu minare tuğladır. Yapı, kırma çatı ile örtülmüştür.

Hadikatül Cevami'de ve Seyahatname'de yer alan hamam günümüze gelememiştir. Kitapta hamamın "camekan"ında "yekpare

taştan bir şadırvan havuzu" olduğu, yakınındaki "nehir üzere taş tekneler"in de hayrat olduğu belirtilir.

Hamam, günümüzde ''pazar sokağı" olarak da bilinen Eyüp Sultan Caddesi üzerinde, Kâğıthane'nin en eski mezarlığı ile çapraz karşılıklıydı.

Hadikatül Cevami'de mescidin bir haziresi (mezarlığı) ile bir namazgahı olduğu, namazgahın 1707-1716 tarihli Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi ve namazgahının önünde yer aldığı kayıtlıysa da günümüze yalnızca çeşmenin kitabesi kalmıştır. Bu kitabede Sultan İbrahim'in silahdarı Yusuf Paşanın su getirip bu çeşmeyi yaptırdığı, çeşme harap olunca önce III. Mustafa'nın sonra Sultan Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın onarttığı ölçülü uyaklı biçimde yer alır. Şair Arif çeşmenin "ne güzel gönül açıcı bir hayrat" olduğu belirterek tarih düşer

"Bu rana çeşme-sarı yaptı vala Valide Sultan" (Bu çeşmesi bol yerde bu güzel çeşmeyi yükseltti Valide Sultan) Bu dizenin ebced hesabıyla verdiği tarih 1209 (1794)tür.

Kayıtlara göre Daye Hatun'un camiinin masrafları Şehzade Mehmet'in annesi Haseki Hürrem Sultan Vakfınca karşılanmaktaymış.

Daye Hatun'un yaptırdığı okul, Daye Hatun Sıbyan Mektebi olarak XX. yüzyılın ilk yarısına kadar bu işlevini sürdürmüştür. Okulun 1890-91'de Abdullah Biraderler tarafından II. Abdülhamid için çekilmiş bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğraf, ön yüzünde ''bir Türk köy okulu" ibaresi bulunan kartpostal olarak da basılmıştır. Bu görüntü okulun orijinal durumunu görebildiğimiz tek fotoğraftır.

Kimi kaynaklar Sıbyan mektebinin başlangıçta caminin bir parçası olduğunu, bu binanın daha sonra modern bir okul olarak yapılıp aynı adın verildiğini iddia ederler. Okulun üst katı dersliklere alt kat oyun alanı olarak ayrılmıştır.

XX.yüzyılın ikinci yarısında ise jandarma karakolu, fırın, belediye binası, nikah dairesi, postane, itfaiye gibi yapıldığı amaçla ilgisiz işlerde kullanılmıştır.

Daha sonra bölümleri dükkanlara dönüştürülmüş, bakkal, kasap gibi esnafa hizmet vermiştir. Bu arada önüne hesapsızca kondurulan eklemeler, duvarlar, tabelalarla büyük oranda kapanan bina, bu tahta perde arkasında kendi halinde çürümeye bırakılmıştır. Önündeki bahçe ve meydan ise çeşitli törenlerle toplantıların yapıldığı bir alanken; sokağa dönüştürülmüş, bir bölümüne dükkanlar kurulmuş, taksi durağı konmuştur. Böylece camii ile okulun oluşturduğu bütünlük duygusu parçalanmıştır.

Sıbyan Mektebi önündeki ekleme dükkanlar, yeni düzenlemeler için kaldırıldığında binanın gerçek kimliği ortaya çıktı. Binanın yaşatılarak kurtarılması çalışmalarına Kâğıthane Belediyesi'nce başlandı. Restorasyonu 2009'da bitirilen Kağıthane Sıbyan Mektebi, 2011 yılı başında Kağıthane Şehir Müzesi'ni barındırmaya başlayacak.

Bir Soluk Batı

III. Ahmet, (1673 –1736), ağabeyi Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle 22 Ağustos 1703 tarihinde 30 yaşında tahta geçti. İyi bir eğitim almış, gençliği epey özgür geçmişti. Avrupa'daki gelişmeleri inceleme fırsatı bulmuştu. Pasarofça Antlaşması'nın imzası için Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'yi Paris'e yollarken onu elçi olarak atadı. Mehmet Çelebi ilk sürekli büyük elçidir.

27 yıl gibi uzun bir süre tahtta kalan Sultan III. Ahmet güzel sanatlara da düşkündü. Toplumsal hayata özgün bir anlayış getirmeye, imparatorluğa yeni bir düzen vermeye çalıştı. Dönemi sonradan "Lale Devri" diye adlandırıldı.

III. Ahmet Patrona Halil İsyanı'yla, 1 Ekim 1730 tarihinde padişahlıktan çekilmeden önce kütüphaneler, medreseler, İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak amacıyla da Deryayı Sim (Gümüş Deniz) adlı bir su bendi yaptırdı. 300'e yakın çeşmeyle, Üsküdar Meydanındaki çeşmesinin kitabesinde yazdığı gibi "Halkı 'Allah'ın cömertliğiyle' ve 'Muhammed eliyle' suya doyurdu". Halkın da yararlanabildiği bahçeler kurdu.

III. Ahmed'in şehirde uyguladığı değişikliklerden biri Kâğıthane'de uygulattığı yapı topluluğudur.Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin, Paris'te gezip gördüklerine benzer yapıların İstanbul'da da kurulabileceği fikri padişahça da kabul görünce Paris'ten planlar getirtildi.

Düşünülen yapılar için en uygun mekanın Kâğıthane Deresiydi. Ord.Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e göre Bahariye kıyılarını izle-

Patrona Halil / J.B. van Mour

yen derenin yatağı değiştirilerek genişletildi, iki yanı yaklaşık 600 metrelik bir mesafe boyunca mermer rıhtımlarla düzeltildi. 22 Şaban 1134 (1722) günü temel atıldı. Yapılar için Çengelköydeki Kuleli Bahçesi'nin yarı yıkık kasrının cilalı mermerleri gemilerle getirtildi. "Nehrin kenarına otuz sütun dikildi. Bu sütunların üzerine bir Kasr-ı Hümâyûn inşâ edildi. Kasrın önüne çağlayanın aktardığı su ile dolacak gayet cesîm (büyük) bir havuz yapıldı. Nehrin havuza dökületeceği mahalde cesîm sedler, mermer teknelerle çağlayanlar vücude getirildi (oluşturuldu). Kâğıthane Köyü Hurrem Âbâd diye anılırdı. Oraya bir mermer çağlayan kondu.

Bu devirde 'Karaağaç Bağçesi' mamurdu. Üçüncü Sultan Ahmed ekseriya bu bağçede vakit geçirirdi. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Karaağaç Bağçesi'ne gelen suyu borularla mermer sedden Kasr-ı Hümâyûn'un beri tarafına geçirtti. Cesîm havuzun ortasına yapılan ejder ağızlı fıskiyenin suyunu bu suretle temin etti. Havuzun içinde ayrıca iki fıskiye, nehrin kenarına da iki çeşme yapıldı." (Her Devirde Kâğıthane)

Yapı 60 gün gibi kısa bir sürede sonuçlandı. İnşaatın bu kadar çabuk tamamlanmasında gösterilen özen kadar kullanılan mermerlerin önceden işlenmiş, cilalanmış olmasının da payı olmalıdır.

Yapı grubunun dökümü dere içindeki 30 sütun üzerinde yükselen yazlık sarayla birlikte 1100 metre uzunluğunda Cedvel-i Sîm (gümüş kanal) isimli bir kanal, iki havuz, biri üzerinde doğan figürü de bulunan ejderha başlı burma gövdeli olmak üzere dört fıskiye, üç kameriye, bir seyir köşkü (Kasr-ı Neşat/ Çadır Köşkü / Perdeli Köşk), bir çeşme (Çeşme-i Nur, Çeşme-i Nevpeyda), bir camii (Sadabad / Aziziye Camii), iki iskele (Hünkar İskelesi, Vezir İskelesi)ve bir köprüdür (Doğancı Köprüsü / Köşklü Köprü / Tavanlı Köprü / Saçaklı Köprü).

1722'de birinci Sadabad Sarayı ile birlikte sarayın karşısına mimar Kayserili Mehmet Ağa tarafından inşa edilen çift yüzlü ve çatılı III. Ahmed Çeşmesi'nin (Çeşme-i Nur) günümüze kalıntıları gelebilmiştir. Halen Kâğıthane Belediye Binası önünde çatısız şekilde durmaktadır.

Saray baş mimarı Kayserili Mehmed Ağa'nın gerçekleştirdiği bina topluluğunun esin noktası Paris saraylarıyla Fransız Barok bahçe olsada ortaya çıkan yapılarda Doğu sanatının özellikle İran mimarisinin izleri görülür. Burma olan fıskıyedeki ejder başı Sultanahmetteki burma sütunu, üstündeki doğan figürüyse Anadolu sanatını yinelemektedir.

Damad İbrahim Paşa, III. Ahmed'i açılış için davet etti ve 27 Şevval 1134 Pazartesi günü yapılan açılışta öteki şairlerin hazırladıklarından daha güzel bir tarih düşme dizesiyle bina grubunu da adlandırdı: "Mübarek ola Sultan Ahmede devletle Sadâbâd". Sa'dabad "mutluluk ülkesi" anlamına gelirse de Farsça'da "Yüz Bayındır Yer" anlamında da yorumlanabilir. Sadabad bugünden sonra yalnızca bu yapı grubunun değil neredeyse bütün bir semtin adı oldu. Bu arada Fransa elçisinin kralı adına hediye ettiği 40 tane portakal (kimi yazara göre limon) ağacı sarayın ön tarafına dikilir. Cedvel-i Sîm' in iki yanı Marmara yöresinden padişah fermanıyla getirtilen çınar, karaağaç, dişbudak, atkestanesi gibi ağaçlarla süslendi. Nedim:

"Cetvel-i sim içre adem binse bir zevrakçeye (kayığa)

İstese mümkün varılmak cennetin ta yanına"

biçiminde övüyordu bu yemyeşil kanalı. Sadabad için yazdığı şiirlerle Nedim adı Sadabad ile özdeşleşecektir.

"Bak Sıtanbul'un şu Sa'd-âbâd'ı nev bünyânına

Âdemin canlar katar âbu havası cânına"

(Bak şu İstanbul'un Sadabad denilen yeni yapısına

Havası ve suyu insanın canına can katar)

Nedim'in şarkılarında övgüler yanında söz oyunlarıyla ejder başlıklı fıskiyeler de yeni çeşmeler de köşkler de yer alacaktır:

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyadan

Mâ-i tesnim içelim çeşme-i nev-peydadan

Görelim âb-ı hayat aktığın ejderhadan

Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e

Geh varıp havz kenarında hirâman olalım
Geh gelip kasr-ı cinan seyrine hayran olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazelhan olalım
Gidelim serv-i revanım yürü Sadabâd'e
(Gülelim oynayalım dünyadan arzumuzu alalım
Cennet ırmağının suyunu içelim yeni çeşmeden
Ejderhadan hayat suyu aktığını görelim
Selvi boylum yürü Sadabad'a gidelim

Kah gidip havuz kenarında gezinelim
Kah gelip cennet/bahçe köşkünü seyredelim
Kah şarkı söyleyelim kah gazel dönüp
Selvi boylum yürü Sadabad'a gidelim)

Nedim'in şiirlerinde sevgiliyle buluşmak için en uygun yer olarak buranın adı anılacaktır:

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
Bâ-husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâd'a

(Sürmeli gözlü güzel yüzlü ceylanlar orda
Altın kemerli beli hançerli civanlar orda
Özellikle aradığım salınıp giden selvi boylular orda
Niçin akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâd'a)

Çevreyi ağaçlandırma ve bağ yapma koşuluyla seçkinler, vergi indirimiyle halk bu alana konut yapmaya özendirildi. Bu dönem sa-

raydan Haliç'e doğru olan alanda 173 köşk ve kasır yapıldı. Her iki yamaca yayılan bu kasırların bir amfiteatrı andırdığını yazan yabancılar olmuştur.

14/16 Aralık 1727'de İbrahim Paşa'nın himayesi ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasıyla İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da kurduğu basımevinde dinsel olmayan yapıtların basımına başlandı. Böylece III. Ahmet'in amaçlarından biri daha gerçekleşmiş oldu. Ne var ki uygar atılımlar ekonominin düzelmesini sağlamadı. 1723'te başlayan İran Savaşı da başlangıçta büyük bir tepki almadı ancak Nadir Şah karşısındaki yenilgilerle savaş sırasında bile bitmeyen eğlencelere öfke duyan, ayrıca bütün yapılanları israf olarak gören ve büyük bir ekonomik sıkıntı çeken bir kitleyle uzun zamandır maaşını alamayan yeniçeriler birlikte 28 Eylülde 1730'da ayaklandı. (Nedim'in çağdaşı Osmanzade Taib sıradan halkın durumunu bugünün Türkçesiyle şöyle anlatır:"Halkın durumunu sorma, anlatırsam üzücü olacaktır./ Kuru odun, ateş pahasına çıktı, öd ağacı gibi dirhemle satılıyor./ Ya kömür? Şöyle ki, tozu bile hâlâ gözlere sürme olmakta devam ediyor./ Yoksullar, mum diye yandıkları için gece, gündüz gönül yağları erimektedir./ Garipler, dervişlerin başında bir külah görse, balkabağı sanarak kaparlar.")

Patrona Halil'in önderlik ettiği bu ayaklanma sonunda Sadrazam İbrahim Paşa ve damatları Mustafa Paşa ve Mehmed Paşa isyancıların isteği üzere idam edildi. Ancak ayaklanma durmadı. İsyancılar padişahı da istemediklerini bildirdiler. III Ahmet yeğeni I. Mahmut'un lehine tahttan çekildi.

Bu ayaklanmanın, matbaa karşıtlarının öncülük ettiği düşüncesiyle "Karaağızlılar İsyanı" diye de adlandırıldığını söyleyenler vardır. Bu düşüncede olanlar hattatların, yaptıkları yanlışı yalayarak sildikleri için dillerinin/ağızlarının kara oluşu yüzünden "kara ağızlı" diye adlandırıldığı üstünde dururlar. Ayaklanmada hattatların matbaa yüzünden işlerini kaybetmelerinin korkusu rol oynamışsa da onların dışındakilerin de geçim zorluğu içinde olmalarının ve bu zorluk içinde olanların kötü niyetle kışkırtılmalarının da payı vardır.

Dönemin kimi tarihçilerce yorumu bize başka bir "kara ağızlı", daha doğrusu "ağzı kara" da denilen Müslüman gibi görünerek karışıklık çıkaran (münafık) tipini tanıtacaktır. Mesela tarihçi Abdi, dönemin yaşantısını özetleyerek devlet sorumlularını bugünün diliyle şöyle tanıtır:"Devlet hizmetinde bulunanların çoğunluğu toplantılarını gece gündüz zevk ve eğlence, çalıp söylemeyle süslemişti. Osmanlı ülkesi harap olmak değil, dört yanını, Allah korusun, düşman alacak dereceye gelse belki biz zevkimizde olalım derlerdi".

Adı Saadabatla örtüşen Nedim'in o kargaşa sırasında öldüğü ya da öldürüldüğü sanılmaktadır.

Ayaklananlar Saadabat'ı ve çevredeki binaları da yakmak istediler. Fakat I. Mahmud herkesin kendi binasını yıkması emrini vererek bölgenin büyük zarar görmesini engelledi. Böylece sadece tahribatla kurtulan Sadabad Sarayı, bir müddet sonra I. Mahmud tarafından tamir ettirildi ama kullanılmadı.

O dönemde İstanbul'da olan ve III. Ahmet'in de resimlerini yapan Jean Baptiste Vanmour ayaklanmanın Sadabad'ta giriştiği katliam ve yıkımı tablolaştırmıştır. Aynı ressamın bir de saray kapısında çizilmiş Patrona Halil tablosu vardır.

Patrona 25 Kasım'da bir hile ile öldürülene kadar isteklerini sürdürdü. I. Mahmut'un gerçek padişahlığı bu tarihten sonra başlayabildi.

Halkın bu arada bile Kâğıthane sefasından caymadığını söyleyen yorumcular da vardır.

Patrona Halil İsyanı / J.B. van Mour

Sadabad Sarayının Yeniden Doğuşu

1743 yılında Kâğıthane'de yıkılan binalar özellikle Sadabad onarıldı. Ancak I. Mahmut Sadabad'a gelmedi.

III. Selim dönemine kadar Sadabad padişahlar tarafından kişisel olarak kullanılmasa da heyetler buraya davet edilip ağırlandı. III. Selim Sadabad'ta yaşamak istiyordu. Binayı onartıp yenilerken burada kalmasının keyif yanından daha önemli bir gerekçeyle Kâğıthane'yi gündeme getirdi. Nizam-ı Cedid askerlerinin, Haliç'e kurdurduğu Mühendishane-i Berri Hümayun'la öteki okul öğrencilerinin ve topçuların talimi için bir yer gerekiyordu. En uygun alan Kâğıthane'ydi. Talimler Kâğıthane'de yapılmaya başlanınca Sadabad Sarayı da padişahın talimleri izlemesi için hizmet vermeye başladı.

II. Mahmud dönemi başladığında Sadabad Sarayı iyice eskimiş durumdaydı. Padişah hassa mimarı Krikor Balyan'ı yeni sarayı yapmakla görevlendirdi. Eski saray bütünüyle yıkılarak yerine yeni bir saray yapıldı. İyi durumda olan camii ise onarıldı. 1809'da başlayan bu çalışmanın tam anlamıyla bitirilişi 1816'dadır.

II.Mahmut Sadabad sarayını sık sık kullandı. Rumeli ve Anadolu ayanıyla bu sarayda görüşüp, konuşmalar yaptı, bölgelerin ileri gelenleriyle padişahın bir tür anlaşması olan tarihte Sened-i İttifak olarak bilinen belgeyi de burada imzaladı.

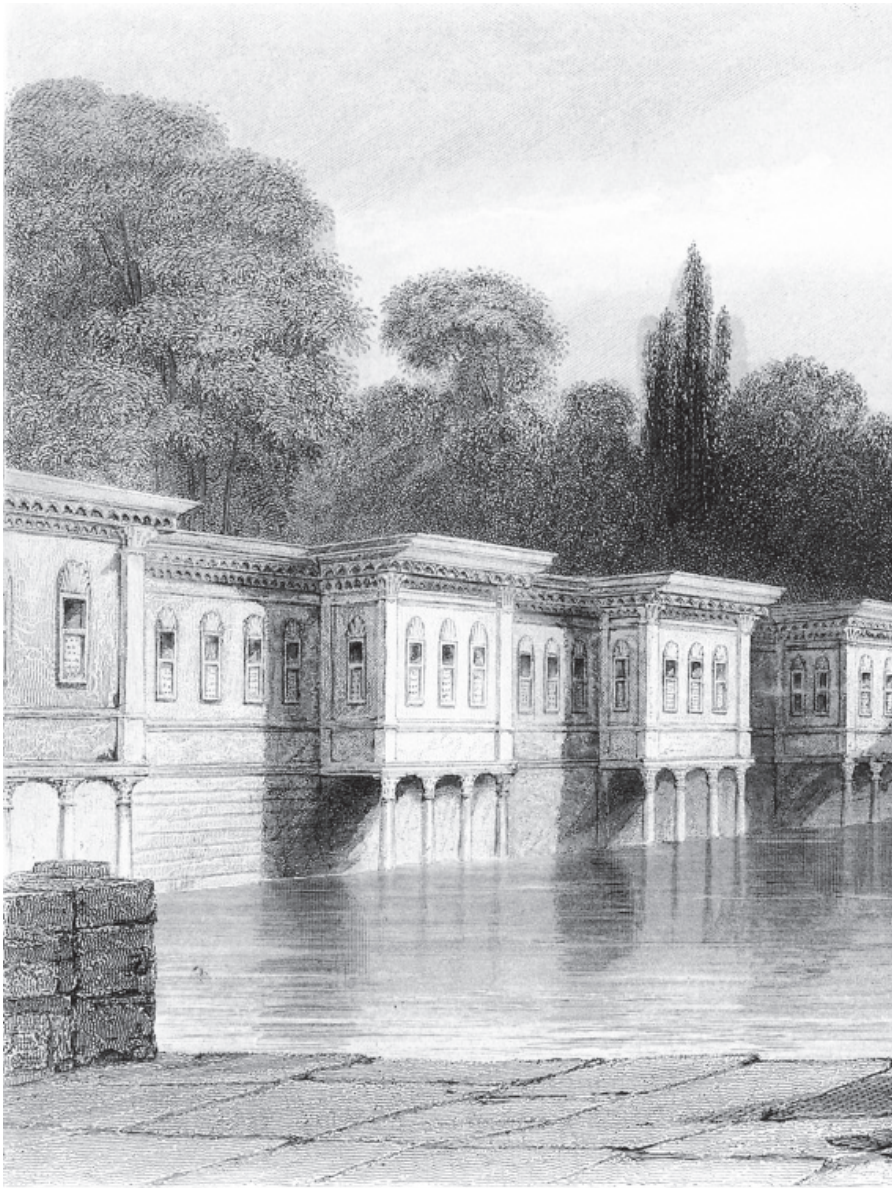
Kimi kaynaklara göre II. Mahmut sıkça geldiği Kâğıthane'ye bir cücesinin gösteri yaparken büyük havuzda boğulması (ve sevdiği bir odalığın ölmesi) üzerine uzun bir dönem hiç uğramamış...

Yeniden gelmeye başladığı dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz gezgin Miss Julia Pardoe; II. Mahmud'un Kâğıthane'deki varlığıyla birlikte Kâğıthane'nin güzelliğini 1839'da Londra'da basılan seyahatnamesinde (The City of the Sultans and Domestic Manners of the Turks in 1836); hayranlıkla anlatır:

"İstanbul'a yakın en güzel yerin Kâğıthane olduğu, kuşku duyulmaz bir gerçektir. Avrupalılar, buraya, 'tatlı sular vadisi' derler. Bu ad, şairane olduğu gibi, buraya yakışıyor da.

Bir gün, Kâğıthane'ye hayran olan birkaç dostumla orada buluşmuştuk. O günün tadını hiç unutamam. Sanki güneşin dünyayı en çok aydınlattığı bir zamandı. Bundan birkaç gün önce rahatsızlık geçirmiştim. Bu yüzden ata binecek gücüm yoktu. Bundan ötürü, bir arabaya binerek, onun yumuşak yastıklarının arasına rahatça yerleştim. Yanımdan at üstünde hızla geçen sevinçli ve sağlıklı arkadaşlarımı görünce, onlara katılamadığıma üzüldüm ve yavaş yavaş araba ile vadiye doğru ilerledim.

Tepeyi inince, saray avlusundan birkaç arabanın çıktığını ve saray bahçesiyle, Kâğıthane çayırını ayıran derenin karşı yanında ilerlediğini gördüm. O sırada atlı bir muhafız, arabamı durdurdu. Ancak o yoldan Avrupalının geçmesini yasaklayan bir buyruk olmadığı için, bir dakika sonra izin verdi. Buraya girmesi yasaklanan insanlar yalnız Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdi. Bunun için bana, sadece Padişah ailesi geçinceye kadar arabamı durdurmamı söyledi. Hiçbir şey demeden durdum. Derenin genişliği pek az olduğu için, bu seçkin kişileri olduğu gibi görebildim. Her biri, bir seyisçe yetiştirilmiş dört güzel atın çektiği açık bir arabada, Padişahın iki küçük oğlu ile saray cücesi ve sarayın Arap başağası vardı. Daha bebek olan şehzade çok sevimli bir çocuktu. Pınl pınl gözleri ve pembe pembe yanakları vardı. Sanki bir köylü çocuğu denecek kadar gürbüzdü. Bunun arkasından, dört öküz arabası geçti. Bu arabadaki yüzleri yaşmaklı kadınlardan biri, Mihrimah Sultan, ötekiler de annesiyle kız kardeşlerinden birisiydi. Genç kadınların bazıları son derece güzeldi. Yüzlerine pek ustalıkla taktıkları yaşmaklar, o kadar inceydi ki, her birini yüzünü ayrı ayrı tanımlayabilirim. Böyley-

ken, bu genel olarak görülen giyiniş tarzı değildir. Çünkü saray halkı, biraz kalabalık olan yerlerde, öteki Türk kadınlarından daha kapalı gezerler. Aynca bir başka zaman, Padişah'ın odalıklarından birisini görmüştüm. Bu kadın, kirpiklerine kadar yüzünün her yanını örtmüş, gözlerini de ince bir bürümcükle kapatmıştı.

Biz sarayın önünde dururken, iki (altı çift kürekli) kayık, sarayın rıhtımına doğru ilerledi. Kısa bir süre sonra, içinde Halil Paşa'nın eşi Saliha Sultan gözüktü. Yanında beş altı kadar halayık, bunu iki kat kadar da beyaz cariye ve kucağında sevimli Şehzade'yi tutan baş dadı vardı. Bu çocuğun doğumu nedeniyle Sultan Mahmut görülmemiş bir cömertlikte bulunmuştu.

(...) Araba ile gezintimizi sürdürdüğümüz zaman içinde, bir ressama konu olabilecek grup grup toplanmış birçok insana rastladık. Hepsi sevinç içinde eğleniyorlardı. Güneş ışıklarıyla pırıl pırıl parlayan nehirde, kayıklar gelip gidiyorlardı. Ulu ağaçlar, geniş dallarını çayırın üzerine uzatmışlardı. Rüzgâr, sevinçli sesler getiriyordu. Bulut, geçip gitmişti. Güneş de, ışıklarını tepelerin üzerine yaymış. Uzun ve güneşli bir yaz gününün, Kâğıthane'den başka, dünyanın hiçbir yerinde, daha güzel geçirilebileceğini sanmıyorum.(...)

Pırıl pırıl akan Kâğıthane Deresi, vadinin yeşilliği bol bir yerinden çıkar ve yeşil çimenlerin arasında bir gümüş tel gibi uzanır. Bir nehir denecek nitelikte değildir. Fakat büyüklüğü ne olursa olsun, başkentin geniş bir alanında tek akarsu olduğu için büyük bir beğeni ve hayranlık konusudur.

Vadi, her yandan yüksek ve kurak tepelerle çevrilidir. Bunların ortasında, öyle taze öyle yeşil ve öyle pırıl pırıl güneş içinde yan gelip sığınmış bir görünüşü var ki; insan görür görmez, burasının bir piknik yeri olarak yaratıldığı kanısına varır. Burada, Padişah'ın bir yazlık sarayı ile bir köşkünün olduğunu söylememe gerek var mı bilmem?"

Julia Pardoe, ya da onun sorularına yanıt vermeyi deneyen bir yabancı Sadabad'ın Selamlığı önündeki namazgahın mihrap taşını mezartaşı sanmış, bu namazgahları ve işlevlerini bilmeyenlerin sık düştüğü bir yanlıştır. Ok talimleri yapılan alanın hemen yanıbaşındaki bu taş için romantik bir öykü üretilmiş:

"Okçuların toplandığı yerin biraz solunda, yaşlı söğüt ağacının gölgesi altında bir tümsek vardır. Bunun bir yanından bir mezar taşı yükselmiştir. Burası padişahın odalığının mezarıdır. Gençliğinin, güzelliğinin ve yüzünün parlak dönemler dinde birden bire ölmüş. Padişah bu güzel odalığının ölümüne o kadar üzülmüş ki, tam iki yıl bu yüzden Kâğıthane Sarayı'na gelmemiş. Bu mezarlık selamlık pencerelerinden gözükür ve söğüt dalları arasında inildeyen rüzgar sesi, selamlığın yaldızlı salonlarında oturanların kulaklarına kadar gelir. Sultan Mahmut'un bu odalık için acı duyduğu anlarda ona bir şiir yazdığını duydum. Bunu ele geçirmek için çok uğraştım, ancak başaramadım. Bu odalık için çok üzüntü duyulmasına karşılık, bugün unutulup gitmiş. Mezarının yakınlarında dolaşan güzeller, şimdi onun kara yazgısını düşünemeyecek kadar kendi dünyalarındalar... Böyleyken Padişah'ın okunu bu mezarlıktan başka yöne atması benim duygulu yanıma bir avuntu oldu.(...) Kâğıthane Deresi'ni tasvir ettiğim zaman sözünü etmiş olduğum odalığın mezarının olduğu yere doğru gittim. Ay ışığı, mezar taşma vurmuştu. Bir bülbül, mezarın üstüne doğru dalları sarkmış ağaçların arasından acı acı ötüyordu. Burası, eğlence içindeki kalabalıktan çok uzaktı. Böyle oluşu, beni duygulandırdı. Sevindim."

Pardoe'nin mezar sandığı namazgah setinin üstündeki çeşmede 1310 (1892) tarihi bulunduğu İstanbul Ansiklopedisi'nde kayıtlıdır.

II.Mahmud'un yaptırdığı ikinci saray yaklaşık 50 yıl kullanıldı. Eskiyip yıpranınca Sultan Abdülaziz tarafından 1862/1863 yılında yeniden yaptırıldı. Aynı yere üçüncü kez inşa edilen sarayın mimarı, saray baş mimarı Sarkis Balyan'dır.

Bu yeni saray, önündeki yapay çağlayan basamaklarından dolayı "Çağlayan Sarayı" olarak anılmaya başlar. Sarayla birlikte cami de ikinci kez yeni baştan yapılır. Camii, genelde Aziziye Camii olarak adlandırılır. Kaynaklarda Sadabad Camii veya Çağlayan Camii olarak da anıldığı görülmektedir. Sadabad Saraylarının üçünde de Valide Sultan ve diğer kadınların odalarının bulunduğu bölüm ön tarafta havuza bakmaktadır. Padişah odası ise "dağ tarafı" diye adlandırılan arka tarafın en ucundadır. Kadınların odalarının bitiminde bir de hamam yer alır.

Saray, 1917'de üç ay kadar Erkân-ı Harp Mektebi (Harp Akademisi) olarak kullanılır. İstanbul'un işgali 1920'de sırasında binanın işgal kuvvetleri komutanlığı yapılması düşünülürse de uygun bulunmaz. Daha sonrasında ana-babasız kız çocuklarına yurt yapılarak, Çağlayan Dar-ül Eytamı (yetimhanesi) olarak hizmet vermeye başlar.

1928'lere kadar yetimhane olarak kullanılan bina boşaltıldıktan sonra bakımsız kaldı. 1934 yılında restore edilmesi istendi. Bu konudaki yazışmalar 1940 yılına kadar sürdü. Tartışmalar bitmeden 1943'de ani bir kararla tamamen yıktırılan binanın yıkıntıları aynı günlerde benzer biçimde yıktırılan İmrahor Kasrı'nın enkazı ile birlikte kaldırıldı.

1952'de sarayın yerine İstihkam Okulu inşa edilir. Okul daha sonra Maliye ve Levazım Okulu'na dönüştürülür. yapılır. 1990'a kadar bu durumda gelen yeni bina, o yıl boşaltılır. Kısa sürede çevredeki halk ve hurdacılar tarafından yağmalanmaya başlanan bina hızla iskelet durumuna gelir. Yağma devam ederken önce adliye binası olarak kullanılmak üzere Adalet Bakanlığına, sonra kampüs olarak kullanılmak üzere bahçesiyle birlikte Yıldız Üniversitesi'ne tahsis edildi. Bina ve bahçeyi Kâğıthane Belediyesi de almak istemekteydi. Bu istek sürerken bölge yeniden Adalet Bakanlığı'na devredildi. Kâğıthane Belediyesi duruma hukuk yoluyla karara itiraz etti. İtirazı kabul edildikten sonra 1997-98 döneminden başlayarak bina Kâğıthane Belediye Binası olarak kullanılmaya başlandı.

Sadabad Camii

Sadabad Camii, camiyi yeni baştan yaptıran Padişah Abdülaziz'in adıyla Aziziye Camii olarak da anılır. Kaynaklarda Çağlayan Camii olarak da anıldığı görülmektedir

Bu alandaki ilk camii 1722'de Sadabad Sarayı ile birlikte yaptırılmıştır. Hicri 27 Şevval 1134'te (1722) yapılan açılış töreninde ise Sultan III. Ahmed namazını bu yeni camide kılmıştır. İlk camiin mimarisi ve üzerinde herhangi bir kitabesinin bulunup bulunmadığı ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Patrona Halil Ayaklanmasında harap olan mabet, III. Selim'in H. 1206'da (1792) başlattığı çalışma sonucu H. 1207'de (1793) ibadete hazır hale getirilmiştir. H. 1224'te (1809) ise Sultan II. Mahmud, Sadabad Sarayı ile birlikte camiyi de yeni baştan inşa ettirir.

Zamanın tahribatına uğrayan saray ve camiyi, Sultan Abdülaziz saray başmimarları Sarkis ve Agop Balyan'a yeniden yaptırır. Günümüzde Aziziye Camii adıyla anılan camii Balyanların 1863'te inşa ettiği camiidir.

Cami 1939 depreminde hasar görmüş, onarım gereğince yapılamamış, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da kubbe alemi çalınmış, kristal avizesi, kubbe kurşunları parça parça yağmalanmış, bahçesindeki mermer süs havuzu ise 1974'lerde yokedilmiştir. Zemini define arayıcılarca kazılmıştır. Şerefe ve havuzdan geriye kalan parçalar 1997'de Kâğıthane Belediyesi tarafından korumaya alınmış, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin 1997Aralık ayında Sadabad Projesi çerçevesinde başlatılan restorasyon 1998 Kasım'ında bitirilmiştir.

Camide dönemin batı mimari etkileri görülür. Yapının bütünü iki simetrik yapıdan oluşur: Cami (asıl ibadet bölümü olan harim) ve bu bölümün kuzeyindeki hünkar mahfiliyle konut (meşruta). Neogotik üsluptaki minaresi batıdadır. Camii kare plandadır. Düzgün taştan duvarlar çift sıra pencerelidir. Her bir pencereyi taş kemerler çevreler. Binanın cephesinde taş kemerler ve silmeler yer alır. Mermer çerçeveli giriş kapısının üstünde Sultan Abdülaziz'in H. 1279 (M. 1863) tarihli tuğrası bulunmaktadır. Tuğranın altında Ser-sikkekünân (baş para tasarımcısı) Abdülfettah Efendi'nin hattı ile şair Kamil'in on dizelik tarih kitabesi yer alır:

"Mehdi-i devri zaman Abdülaziz
Sahib-i hayr-i hisân Abdülaziz
Nerede gördüyse harabe bir mahal
Eyledi hemen ihya Abdülaziz
Var idi burada bir mescid dahi
Yapdı cami aldı şan Abdülaziz
Yazdı Kâmil kulları bir beyt ile
Seng-i tarihe nişan Abdülaziz
Eyledi bünyad Sadabada
Cami-i zibayi Han Abdülaziz"

(Zamanın Mehdisi olan Abdülaziz
İyilik atının sahibi Abdülaziz
Nerede bir harap yer görse
Hemen onardı Abdülaziz
Burda da bir mescid vardı
Cami yapıp şan aldı Abdülaziz
Yazdı kulu Kamil iki dizeyle
Tarih taşına iz olsun diye Abdülaziz
Sadabada inşa etti
Bu güzel camiyi Han Abdülaziz)

Son dizeler caminin yapılış tarihini Hicri olarak verir: 1279. Kitabe celi talik hatla yazılmıştır.

Caminin üzerinde ahşap bir kubbe bulunur bu kubbenin ve köşe payandaların üzeri kurşun kaplıdır. Alemler bronzdur. Minarenin içinde birinin girişi bahçeden diğerinin girişi camiden olan iki ayrı merdiven bulunmaktadır. Her biri 96 taş basamaktan oluşan bu merdivenlerle iki kişi aynı anda birbirini görmeden şerefeye çıkabilir. Şerefesinde zarif sütunlar ve sütun başları ile yapılmış gölgeliği vardır.

Kubbenin içi çiçek desenleri ile süslüdür. Madalyon içlerindeki çiçek demetlerindeki çiçeklerin arasındaki küçük renk ve sayı farkları tek düzeliği önler. Ana kubbenin tam ortasında Bakara suresinin Ayete'l Kürsi diye de adlandırılan 255. Ayeti celi sülüs hatla yer alır.

Çevresi değişik motiflerle bezeli mihrabı "makılı" denilen köşeli hatla yazılmış Kelime-i Tevhit çevreler. Kelime-i Tevhidin hemen altında Bakara suresinin 144. Ayetinin kıbleyi bildiren bölümü yazılıdır. Ayet istifli celi sülüs hatla yazılmıştır ve Hamid imzalıdır. Mihrabın mukarnaslarını karşılıklı biçimde yazılmış besmele-i şerif kuşatır.

Aziziye Camii'nin gül ve lalelerle bezeli bahçesinde bir namazgahı biri Hünkar İskelesi, diğeri Vezir İskelesi olmak üzere iki iskelesi bulunmaktaydı. İskeleler derenin camii önünde kıvrım yaptığı yerdeydi... İskeleler 1940 sonrası gerekçesiz olarak kaldırılmış, 1987'de derede yapılan rastgele yatak değiştirmeler ile yerleri tamamen yok edilmiştir. 1998 restorasyonu ile gerekli düzeltmeler yapılarak iskeleler yeniden kurulmuştur.

II. Mahmut'un Nişan Taşı

Julia Pardoe, biraz da alayla II. Mahmut'un okçuluk tutkusunu anlatır:

"Padişahın bazı gözde paşaları ile ok atmada olduğunu anlayınca, kendisini bir kez görmeye karar verdik. Bunun üzerine, aramızdan bir iki kişi ayrıldı. Biz de piknik yerinde biraz dolaştıktan sonra, oklarını hedefe doğru fırlatan okçuların bulunduğu yere geldik.

Padişah, saray görevlilerinden birinin, kutsal varlığı üzerine tuttuğu kırmızı bir şemsiye altında oturuyordu. Gözde paşalar, binanın yüzü boyunca, sıra sıra ayakta duruyorlardı. Birçok uşak da, okları toplamak için çevreye dağılmışlardı.

Korkusuzluğu ile çok gurur duyan Sultan Mahmut'un en büyük tutkusu ok atmaktı. Bu tutku o duruma gelmiştir ki, tam Askeri Lise'nin arkasına düşen tepelerin geniş bir bölümü üzerinde, şuraya buraya, üzerlerine garip oymalar yapılmış ve özenti ile yazılar yazılmış birtakım süslü nişan taşları diktirmiştir. Bu taşlar, kendisinin bu tepelerin en yüksek yerinden oklar atıp da isabet ettirdiği noktalar varsayılan yerlere dikilmişlerdir. Varsayılan diyorum, çünkü kendisinin bu tutkusu herkesçe bilindiğinden atılan okları toplamak ve isabet noktasını ölçmekle görevli olan saray oğlanları, oku kimse görmeden usulca yerden alarak yirmi otuz adım ilerledikten sonra bulmuş gibi yaparlar.Böylelikle Padişah; peri masallarındaki Prens Aimwell gibi ok atmış olur ve Padişaha bu okları geri götüren bu kurnaz oğlanlar, daha dürüst adamların eline geçmeyen bol bahşiş ve armağanlar alırlar."

Pardoe'nun anlattığı nişan taşlarından biri Sadabad Camisi'nin avlusundadır. Padişahın "menzil bozmak" denilen bir rekoru bildiren bu taşta onun ok, kılıç, tüfek ve top atış tutkusu, çalışkanlığı da övülmektedir. Yedi yüz on sekiz adımdan topla testiyi kırdığı ("Destiyi kırdı topla") anlatılan II. Mahmut'un nasıl atış yaptığını bilemiyoruz. Çünkü övgüyü yazan şair Halet onun Sadabad'a gelip, savaşla uğraştığı için "top atmayı icad ettiğini" söylüyor:

"Sâ'at be sâ'at dem be dem, eyler cihatla iştigal
Teşrif-i Sa'dabâd edüp, top atmayı icad edüp
Erbabını irşad edüp ol şehriyar-ı pür kemâl
Kırdı sebuyu görseniz, bin pare etti görseniz
Menzil yedi yüz on sekiz adım iken bi kil ü kaal"

(Her saat her an savaşla uğraşır
Sadabad'ı şereflendirip top atmayı icat edip
Uzmanlara yol gösterip o olgun hükümdar
Testiyi kırıp görseniz bin parça etti
Kuşkusuz yedi yüz on sekiz adım uzaklıktan)

Şair Halet kendini de överek daha önceki de "Aden incisi gibi" olan iki tarih düşürdüğünü yazdığına göre bu padişahın kırdığı ilk rekor da olmamalı.

Atiye Sultan Sarayı

(Kâğıthane Kasrı Hümayunu-Küçük Zabit Mektebi)

Kâğıthane'nin kırsal alanının genişliği onun seçkinler ve halk için bir dinlenme yeri olmasındaki önemi arttırmıştır. Ancak aynı özellikler, askeri amaçlar için kullanıma da olanak vermiştir. Bu durum bu bölgede yapılan yapıların kimlik değiştirmesine sık sık yol açmıştır. Bu durumun en güzel örneği kuşkusuz Atiye Sultan Sarayı'dır.

II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan için Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bu saray "Sa'd-âbâd Kariyesine vaki Saray-ı Hümayun", "Kâğıthane Kasr-ı Hümayunu", "Kâğıthane Kasrı" ve köyün karşısında konumlandırıldığı için "Karşı Köşk" adlarıyla da anılır.

Kagir olarak inşa edilen sarayın mimarisinde dönemin kışla üslubunu andıran aşırı sadelik ağır basar. 5 ayrı bölümden oluşan bir yapı topluluğudur.

Ortada Hünkar Kasrı, sağında selamlık binası, solunda ise mutfak binaları yer alır. Mutfak binalarının ortası avluludur. Mutfak binaları bölümünün hemen yanında bir su değirmeniyle, haznesi vardır. Yan taraf iki katlı hizmetliler dairesine ayrılmıştır.

Binaların önüne biçimi sekiz rakamını andıran fıskiyeli bir süs havuzu yerleştirilmiştir.

Hünkar Kasrı sofa esasına göre yapılmış, merdiveni orta eksen üzerine kurulmuştur. Ek bina sanılabilecek bir hamamı bulunur. Arka yamaçta tek katlı ahır binasıyla (Tay Ahırı), Av Köşkü diye adlandırılan bir köşk vardır.

Atiye Sultan'ın 1850 yılında ölümünden sonra II. Abdülhamit olarak tahta çıkacak olan Şehzade Abdülhamit zamanını burada geçirmeye başladı. Mithat Paşa ile Kanuni Esasi görüşmelerini de bu sarayda yapmıştı.

Söylendiğine göre tahta çıkmadan üç ay kadar önce İstanbul'un ünlü falcılarından Afitap sarayın bahçesinde şehzadenin el falına bakar ve ona üç ay sonra tahta çıkacağı müjdesini verir. Amcası Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinden sonra tahta geçirilen ağabeyi V. Murat yüzünden bu kehanet inanılmazdır. Ama belki de bu kehanet yüzünden Abdülhamit Mithat Paşa ile iktidar pazarlığına başladı. V. Murat tahta geçirildikten üç ay sonra ruhsal çöküntü geçirdiği iddiasıyla görevden alınarak Çırağan Sarayı'na hapsedildi. Ve II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da padişah ilan edildi.

II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra kendisine uğurlu gelen Kâğıthane semtindeki bütün yapıları ve Atiye Sultan Sarayı'nı 1890'da Bahriye Nezareti'nce onarıma aldırdı. Onarım ve bakım işlemlerinin fotoğrafları çekilerek Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Paşa tarafından bir albüm halinde padişaha sunuldu.

II. Abdülhamit 33 yıl padişahlık yaptıktan sonra 27 Nisan 1909'da tahttan indirildi. İktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü adı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa tarafından Atiye Sultan Sarayı binalarına el konularak, Küçük Zabit Mektebi (Astsubay Okulu) yapıldı. Yıldız Polis Okulu da buraya nakledilerek boşalan binaları Yıldız Sarayı'na eklendi.

Cumhuriyet döneminde binalar askeri hizmete açılarak 66. Piyade Alayı olarak kullanılmaya başlandı. 1970'lerde terkedilen bina her boş bina gibi yağmaya ve tahribe maruz kalır. Halen kalıntıları ayaktadır. Önündeki havuz, Tay Ahırı ve Av Köşkü yok oldu.

Atiye Sultan Sarayı/ Küçük Zabit Mektebi tarihsel değeri onaylanıp söz konusu binaların eski plan ve fotoğraflarından yararlanılarak bir bölümü Kağıthane Hükümet Konağı olmak üzere restore edildi.

Sarayın ikinci aşamasının çalışmalarının yeniden yapımı bitirildiğinde; ilçedeki bütün mülki kurumlar biraraya gelecek.

Kâğıthane Suyu

Sultan II. Abdülhamit, Kâğıthane Mesiresi de denilen geniş alana dört yüzlü ve saçaklı bir çeşme de yaptırttı. Yeni Çeşme diye anılan bu çeşmenin Suyu Kâğıthane Ayazması'ndan getiriliyordu. Günümüzde oldukça kötü 1987 restorasyonu ile sadece iki mermer aynası durmaktadır. Diğer iki ayna ise Kâğıthane Merkez'de bulunan çeşmenin üzerindedir.

Sarayda kaldığı süre içinde bu suyu içen ve lezzetini çok beğenen padişah, Yıldız Sarayı'na geçtikten sonra da bu suyu içmeye devam etti. (Onun kuruntulu yanına dikkat çekenler yemeğinin sahanlarının mühürlü peçeteler içinde getirilmesi yanında bu su kaynağına görevliler dışında kimsenin yanaştırılmadığından söz ederler.) Kâğıthane Ayazması'na yeni makineler koydurdu. Bu pompa makineleri suyu Mecidiyeköy'e kurulan su terfi istasyonuna aktarıyor, Mecidiyeköy'den de Yıldız Sarayı'na iletiliyordu.

Cendere'ye kurulan terfi istasyonu ise bir yandan Yıldız diğer yandan Eyüp güzergahına su basmaktaydı. Cendere Su Terfi İstasyonu halen büyük oranda ayaktadır. Kuruluş sırasında konulan makineler günümüzde yok olmasına rağmen havuzları (yeni tip motorlarla) su basmaya devam etmektedir.

II. Abdülhamit Kâğıthane suyunu o kadar beğenmekteydi ki yabancı bir ülkenin konsolosluğuna armağan ettiği çeşmenin yazıtında bile bunu dile getirmekten kaçınmamıştı. Alman Konsolosluğu'nun makam binasının önünde, girişin hemen yanında yer alan çeşmenin yazıtında bugünün diliyle şunlar yazılıdır:

Fontaine des eaux douces d'Europe, Constantinople.

"Bu çeşme, 1324 Hicri ve 1906 Miladi tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtını süsleyen ulvi Hükümdar, Sultan oğlu Sultan, Gazi, Padişah II. Abdülhamit Han tarafından yüce Alman İmparatorluğu'nun haşmetli eseri olan elçilik binasına armağan edilen leziz Kâğıthane kaynak suyunun temini için inşa ettirilmiştir. "

Poligon Sarayı

Kâğıthane'den Sütlüce yönüne doğru sol tarafta, cadde kenarında, İmrahor Çeşmesi'nin sol karşısındaydı. Almanya'dan satın alınan Mauser tüfeklerinin denenmesi için yapılan atış poligonun yakınına padişahın dinlenmesi ve talimleri seyredebilmesi için kurulmuştu.

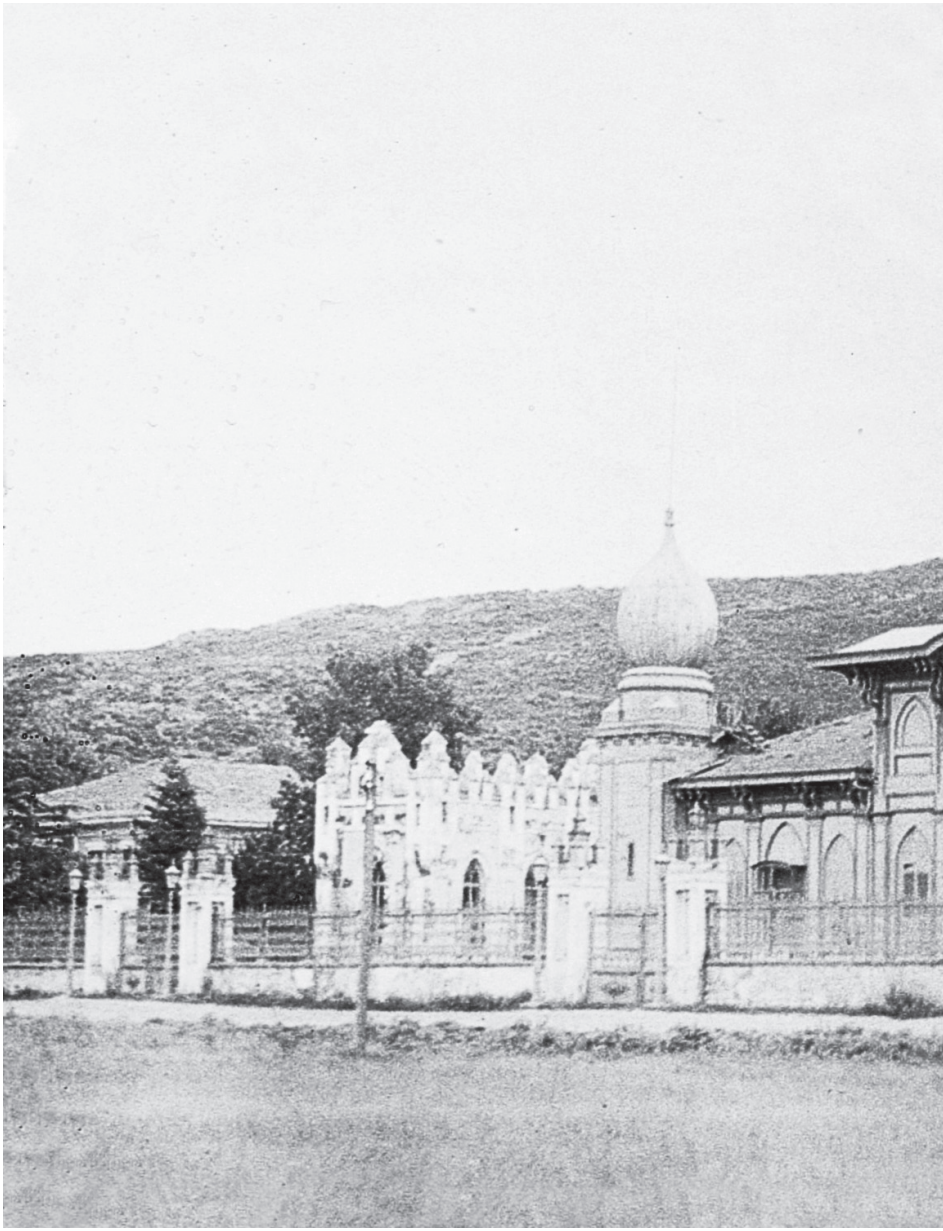
II. Abdülhamit'in inşa ettirttiği saray tek katlıydı. Ortada enine geniş bir sofa ve iki yanında kuleli kanatlardan oluşmaktaydı. Oda, tuvalet vb bölümler bu kanatlarda yer almaktaydı. Hizmetliler, Haliç tarafından dıştan merdivenle esas kata çıkabilen iki katlı bir yapıyı kullanmaktaydı.

Sofa, kalem işi nakışlarla oldukça zengin bir biçimde süslü, binanın dış boyası da göz alıcıydı.

Poligon Sarayı, ilk yapıldığında kuleleri soğan kubbeli ortadaki ana bina ise çatılı biçimdeydi. Onarımlarda soğan kubbelerle ana binadaki çatı kaldırılarak yerlerine mazgal benzeri unsurlar konulmuştur.

İttihat Terakki'nin ünlü ismi Yakub Cemil'in kurşuna dizilme cezası 11 Eylül 1916'da burada yerine getirilmiştir.

Poligon Sarayı sağlam olmasına karşın Havagazı İdaresi Gazhanesi yapılmak üzere 1956 yılında yıktırıldı. Arazinin mülkiyeti İETT (İstanbul Elektrik Tramvay Tünel İdaresi)ne devredildi. 1987'den bu yana arazinin içinden TEM otoyolunun viyadük ayakları yükselmektedir. Bu saraydan günümüze kalan mimari hiç bir iz yoktur.

Poligon Çeşmesi

Poligon Sarayı'nın üç subayı tarafından 1915'te maliyeti ceplerinden karşılanarak yaptırılır. Soğan kubbeli, selsebilleri bulunan çeşme 1970'li yıllara kadar kullanılır. Sonrasında tahrip olur. Halen İETT Poligon Garajı'nın yan tarafından viyadük ayağının dibinde, yol kenarında kalıntısı bulunuyor.

Kâğıthane Açık Hava Müzesi

Kâğıthane Belediyesi ana binası karşısındaki parktadır.

Kâğıthane halkına ve ilçe kültürüne, dünyanın en gözde şehirlerinden olan İstanbul'un şehir tarihine sunulmuş bir katkı olan Kâğıthane Açık Hava Müzesi, 80 envanter belgesine kayıtlı toplam 141 parça tarihi eseri kapsamaktadır.

Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait bu eserler, yer yer hafriyat kamyonlarının üzerinden toplanmış, bazen inşaat temel kazılarında bulunmuş, bazen yol düzenleme ve alt yapı çalışmaları sırasında gün ışığına çıkmıştır.

Düzenlemesi ve sınıflandırması yapılarak bilgi levhaları konulan Kâğıthane Açık Hava Müzesi, Kültür Bakanlığı tarafından Mart 2007'de tescil edilmiş, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Envanterine kaydedilmiştir. Statü olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri arasında yerini alan Kâğıthane Açık Hava Müzesi'nde çeşitli saraylara ait sütunlar, yapı parçaları, farklı dinlere ait mezar taşları ve lahitler, çeşme kitabeleri, Sadabad çağlayanlarına ait mermer kaskadlar, üzerine bilgi ve tarih nakşedilmiş nişantaşları gibi bir çok eser sergilenmektedir.

Kâğıthane Belediyesi Ana Binası girişinde açık alanda sergilenemeyecek daha küçük parçaların yer aldığı camekanlar da bulunmaktadır.

Kâğıthane Demiryolu

Savaş koşullarında kömür ithali güçleşmişti. Alman kömürü, savaştığı ülkelerden dolayı demiryoluyla getirilemiyordu. Karadeniz Ereğli'den kömür taşıyan Şirket-i Hayriye vapurlarını ise Rus savaş gemileri engelliyordu. 1913'te kurulan, Türkiye'nin elektrik üreten ilk santrali, Silahtarağa Elektrik Fabrikası kömürle çalışmakta, sıkıntı burada da yaşanmaktaydı. Sonuçta yapılan araştırmada artan kömür ihtiyacı için Ağaçlı kömürlerinin kullanılmaya uygun olduğu sonucuna varılmış, Ağaçlı kömürünü Haliç'e (Silahtarağa) nakletmek üzere bir dekovil hattı (dar hat) kurulması kararı alınmıştı.

1 Şubat 1915'te demiryolu inşaatı başladı. Temmuz 1915 başlarında Kâğıthane - Ağaçlı 30 Haziran 1916'da Kemerburgaz - Çiftalan hattı tamamlandı.

Demiryolunun dört ana istasyonu bulunmaktaydı: Kâğıthane (Atiye Sultan Sarayı karşısında Enverpaşa mevkii), Pirgos (Kemerburgaz), Ağaçlı (İsmail Hakkı Paşa Mevkii) ve Çiftalan'dır. Haliç-Karadeniz Sahra Hattı adıyla kurulan hattı Yeşilköy Şömendöfer Alayı inşa etti. Dar hat tarzında olan tren yolunun yapımında asker görevlilerin yanında sivil mühendisler de görev aldı. Hat Kâğıthane Deresi'ni izleyerek Pirgos'a ulaştıktan sonra iki kola ayrılıyor, Kemerburgaz'dan sonra bir çember oluşturarak Karadeniz kıyısına ulaşıyordu.

Silahtarağa-Ağaçlı-Çiftalan hattının tamamlanışıyla getirilen kömür Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın gereksinmesi yanında donanma, trenler ve fabrikalarda kullanılmaya başlandı. Yeşilköy Şö-

mendöfer Alayı tarafından işletilen hattın günlük kapasitesi sekizer vagonlu yirmi dört çift katardı. Bu hattta üzerinde günde ortalama 960 ton kömür taşınmıştı.

Terkos Pompa İstasyonuyla Karaburun arasında çalışan dekovil, kömür taşıma işleminin dışında personel ve aileleri için de çalışıyordu. Yaz aylarında 16.00-16.30 saatleri arasında personel ve ailelerini denize götürüp 18.00-18.30 saatleri arasında da geri getiriyordu. Bu nedenle "banyo treni" adıyla anılıyordu.

Dekovil, 1920'li yılların sonunda, önce Kemerbur-gaz'dan Ağaçlı ve Çiftalan yönlerine gitmeye başlamış; bir müddet Kâğıthane - Kemerburgaz arasında Silahlı Kuvvetler için çalıştıktan sonra 1950'lerin başında da lokomotif ve vagonları hurdaya çıkarılmıştır. Böylece demiryolu ömrünü doldurmuştur. Katarlardan geriye izi bile kalmayan dekovil hattının ray ve traversleri de sahipsiz kalınca, yağmalanmış.

Günümüzde Kâğıthane-Kemerburgaz arasındaki hattan pek bir iz kalmamış. Ancak dedesi bu hattın yapımında görevli olarak çalışmış Prof. Dr. Emre Dölen ile araştırmacı yazar, Kâğıthane Belediyesi Basın Danışmanı Hüseyin Irmak ellerindeki fotoğrafların yol göstericiliğinde yaptıkları araştırmalarla önemli ipuçları bulurlar. Prof. Dr. Emre Dölen, 83 yıl sonra dedesinin izlerini takip ederek, güzergahı baştan sona ortaya çıkarır. Yapılan incelemede kilometre taşları, demiryolunda çalışan işçilerin lojmanları ve ahşap köprülere ait kalıntılar da bulunur.

Kâğıthane Belediyesi de bu tarihî güzergahı turistik bir amaçla yenileme projesi hazırlar. 1999 yılında o tarihteki Kâğıthane Belediyesinin girişimiyle Mert Sandalcı'nın editörlüğüyle "Kâğıthane-Kemerburgaz-Ağaçlı-Çiftalan Demiryolu, 1914-1916" adlı bir kitap basıldı. Ardından da Kültür Bakanlığı, "Düş İstasyonları" adlı bir belgesel film hazırladı.

Silahtarağa'dan başlayarak Kâğıthane üzerinden Karadeniz'e çıkan dekovil hattı yeniden kurulduğunda trenin Haliç'ten başlayıp Sad-abad'ı boydan boya kat ederek Kemerburgaz ormanlarından Karadeniz'e çıkmasıyla Haliç Karadeniz'e bağlanacak.

Kahtane Sefasına Gidenleri Seyretmek

Kâğıthane halk arasında adı biçim değiştirip Kahtane biçimini alarak göçlerden, endüstrileşmeden, çevre kirlenmesinden payını aldıkça itibarı azalsa da halkın gezme yeri olmayı sürdürdü. Yeşilini kaybedip endüstrileşme kirlenme sınırını aşınca, Haliç ve dereler kayıkla gezilemez duruma gelince öteki ünlü İstanbul mesireleriyle birlikte unutuldu. Bir zamanlar Hıdrellez'de Kahtane'ye gitmek için bakır tencerelerini satan, o gezmede yeni ferace giyebilmek için kocalarıyla kavga edenler halk bilimin malzemesi oldu.

Sermet Muhtar Alus'un anlattığı Kâğıthane'de İstanbul' un halklar mozaiği bir Karagöz perdesini andırır: "Çayırlara, ağaç altlarına iğne atsan yere düşmez. (...) kadın ve erkek bir sürü insan. Hazırlıkla gelmeyeni yok. Hanım ninelerin, kaynanaların etrafında kızları, gelinleri, torunları, Venedik sepetlerinde söğüş, yalancı dolma, helva, demet demet yeşil salata. Hepsi öbek öbek çayırlara yayılmış.

Erkeklerin beraberlerinde saz çalan ihvanları, içkiler, mezeler, tiplerin günâsını seyret: şurada Uzunçarşılılardan bir küme boyuna rakı çakıştırıyor, keman bostan dolabı gibi gıcırdarken gazelhan efendi mededi basıyor:

'Âşık oldur kim kılar canın feda cananına'

Beride sandıkçı esnafından bir grup çığırtma ara namesi ile ayaklı maniye girişiyor:

'Adam aman, zan ağlar zan ağlar.'

Ötede Kadırga omuzdaşlarından iki bıçkın gırnatanın kabadayı çiftetellisi ile göbek kıvırıyor.

Bir tarafta Sulumanastırlı ahbarlar, çatır çutur çalınan uda refakatle hep bir ağızdan şarkıyı tutturmuş:

'Bakmooor çeşmisiyah feryade'.

Beri tarafta Haliç Feneri'nin Rumları latarnayı gürlete gürlete horaya koyulmuş. Geride Balat'ın, Hasköy'ün kır sakallı ihtiyarları, çiçekden kel kül bıyıklı gençleri, kadife kürklü bulcaları, boy boy Yahudî tazeleri avaz avaz şarkıda:

'Yoz yoz oldu yüreğim yöslerinin derdinden'.

"Karadenizlilerde kemanelerle zıplaya zıplaya oyun; Ak Araplar da gaygaylı gaygaylı maval, Şark Vilayetlilerde cırlak cırlak zurnayla omuz omuza tepiniş."

Musahipzade Celal'in anlatımındaysa şiirsellik ağır basar:

"Büyük çınarın altına toplanan zevk erbabı, eğlenti meclislerinde ney, rübab, tanbur ile, yakıcı davudi bir sesle, sabâ makamından:

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda;

Gidelim serv-i revânım yürü Sâ'dâbâd'a.

şarkısını pek duyarak ve pek sanatlı bir biçimde okuyor ve değerbilir gönüllerde Nedim'in anılarını yeniden canlandırıyordu. Biraz ötede:

Kasrın etrafında yer yer dolanur taze meh-rûlar;

Mükâhhal gözlü, şirin sözlü, Leylâ yüzlü âhûlar.

beytine uygun güzel kadınlar geziniyor, çağlayanların alkış seslerini andıran berrak suları beyaz mermerler üzerine dökülerek o yakın eski günleri hatırlatıyordu.(...)

Her ağacın altında iki üç ehram serilmişti. Geç kalanlar rahat bir ağaçaltı bulmakta büyük zorluk çekiyorlardı. Her çehrede tatlı bir gülüş, her köşede engin bir neşe vardı. Gölgeliklerde cıvıldaşan kuşlar gibi her kuytulukta bir çalgı meclisi kuruluydu.

Yandakilerin yöredekilerin rahatını ve melodilerini bozmamaya özen vererek neyler, rübablar, kemanlar, kemençeler, sînekemanlar, tefler, dümbelekler, zurnalar, nakkareler çalınıyor; en bayağı zevklilerden zevkleri en incelmiş olanlara kadar çeşitli türlerde besteler,

semailer, şarkılar, maniler, destanlar, rübailer okunuyor ve bu birbirinden ayrı nitelikte melodilerin tümünün birleşmesinden göklere bir mutluluk havası yükseliyordu.

(...)

Derede, söğütlerin altında büyük bir alabana kayığa dolmuş ayaktakımından bir yığın çığırtma, zillimaşa, darbuka çalarak:

Arabası mavi boya,

Etirafı türlü oya;

Saramadım doya doya...

Çıngır mıngır mıngırdatma zillerin,

Adam adam aldatır ah dillerin...

türküsünü sarhoş nârâlarla çalıp çağırıyorlardı.

Dizlikli, baldırı çıplak bir külhani, sazdan yapılmış külâhını bahar çiçekleriyle donatmış, kayığın baş tarafında kıvıra kıvıra oynuyor, kayık da bir yandan çekip gidiyordu.

(...)

Büyük bir kayığa baldırıçıplak, göğüs bağırları açık levend kabadayıları dolmuş:

Bir gemim var, salıverdim engine..

türküsünü böbürlene böbürlene okuyarak (...) çekip gitmekteydiler." (Kâğıthane'de Bir Bahar Bayramı)

Ercüment Ekrem ise; Kâğıthane'nin asıl tadını çıkaranları anlatır: "O vaktin radyosu da, gramafonu da, her seyir günü tâ Lonca'dan, Sulukule'den buraya yaya gelip dönen erkek ve kadın kıptilerdi. Baba zurna, klarnet, ud veya keman çalar, oğul incecik ve kapkara parmakları ile dünbeleğe, darbukaya vurur, ana türkü söyler, kız da oynardı."

Peki bu İstabul halkının en yoksulları hiç mi çekişmezlerdi kendi aralarında? Osman Cemal Kaygılı'nın Çingeneler romanına bir göz atalım:

"Bir gün önce Cuma olduğu için Kâğıthane'ye gezmeye, eğlenmeye giden bir takım, akşam üstü geç vakit arabalarla oradan dö-

nerken, karşılarında oturan bir evin kız çocukları, bu Kâğıthane'den dönenlerin çocuklarına takılmış, onlarla:

'-A… a… şunlara bakın… Bitli Kâğıthane'den dönüyorlar; bir de bize çalım satıyorlar!' diye alay etmişler. (...) Önce çoluk çocuk, sağa, sola koşuştu. Arkasından kadınlar, kızlar, kapıların önlerine dizildiler. Erkeklerin hemen hepsi işlerine ve işi olmayanlar da mahalle kahvelerine gitmişlerdi. Daha sonra, açık pencerenin birinden uzanan bir genç kız, karşıki eve doğru hafiften seslendi:

- Biz Kâğıthane'ye gidiyoruz a kız! Keyif etmeğe, cana can katmaya gidiyoruz; nasıl var mı iştahınız sizi de götürelim; orada bizimle birlikte hem keyif eder; hem eğlenir; hem cana can katar; hem de sonracığıma efendim, bizim sofralarımızı kaldırır, bulaşıklarımızı yıkar; papuçlarımızın tozlarını silersiniz.

Karşı pencereden uzanan başka bir kız, ona karşılık verdi:

- Bitli Kâğıthane'ye!.. Bitli Kâğıthane'ye! Orası açar sizi!.. Orası açar!..

- Bitli Kâğıthane'ye sizin gibi bitliler gider. Bizler ise buradan kuruluruz tenteli arabaya... Sepetlerimizle, bohçalarımızla, yemeklerimizle çala oynaya gider; oracıkta, Çağlayan Köşkü'nün arkasında size inat yeriz, içeriz afiyetlen... Siz de burada kokmuş evinizde pineklersiniz akşamlara kadar eziyetlen..."

Bu kavganın sonu gelmez. Ama aklınıza takılmadı mı bu "Bitli Kâğıthane" de nedir... Gerçi artık Kâğıthane sefası kalmadığı için önemi yok ama söyleyelim, kimilerine göre:

Kâğıthane'ye kadar gidemeyenler Fener ve Cibali kıyılarında oturarak Kâğıthane'den dönenleri seyredermiş. Haliç' in o kıyısında çöplerle köpekler hiç eksik olmazmış. Bu kıyı bölümüne halk 'Bitli Kâğıthane' adını vermiş."

Bugün yazın suyu neredeyse kuruyan Kağıthane Deresi'ne sürekli ve oksijen oranı yüksek su akışı sağlamak için Çayırbaşı'ndan İstanbul Boğazı'nın suyunu verme çalışmaları 15 Şubat 2008'den beri sürüyor.

Haliç'teki su sirkülasyonunu da artırarak oksijen ve temizlenme oranını etkilemesi amaçlanan proje tamamlandığında Çayırbaşı ile

Ayazağa arası tünelle aşılarak ve deniz suyu Ayazağa'daki terfi merkezine gelecek.

Zeminin 32 metre altındaki bu tünel 2200 milimetre çapında,4100 metre uzunluğunda olacak. Günde 260 bin metreküp su taşıyabilecek.

Sadabad ve Cendere vadilerinde yapılan imar değişikleriyle sanayi alanından çıkarılan bölge, ticaret ve konut alanı statüsüne getirildi. Bu karar ile vadideki dönüşüm, kültür merkezleri, film platoları, bacasız işletmeler, rezidanslar, park ve oyun alanları ile yeşil alanlardan oluşan bir bölgeye dönüşüyor. Dereden deniz suyunun akması ile daha farklı bir görünüme bürünecek olan vadi, Kağıthane tarihi demiryolunun yeniden inşasını da görecek. Derenin Haliç'e döküldüğü noktadan başlayarak dere boyunca ilerleyerek Cendere ve Kemerburgaz üzerinden Karadeniz'e çıkacak olan demiryolu hem alternatif bir ulaşım yolu olarak hem de nostaljik imajları olan bir hat olarak İstanbul sosyal yaşamındaki yerini alacak. Halen kurulmuş olan bir çalıştay kurulu, demiryolu projesini bitirmek üzerinde çalışıyor.

Sözün kısası Kağıthane Deresi yeniden İstanbul'un "sefa" gündemine girecek

Kaynakça

2. Abdülhamit Devrinin Son Yıllarında Kâğıthane, Sermet Muhtar Alus,Tarih Hazinesi Dergisi, Mayıs 1951, Sayı 10, s. 486.

Asırlar Boyunca İstanbul, Eserleri, Olayları, Kültürü, Haluk Şehsuvaroğlu, Cumhuriyet Gazetesi.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Bir Zamanlar İstanbul, Yayına Hazırlayan Niyazi Ahmet Banoğlu, Sayfa 192-193 Tercüman 1001 Temel Eser 11. cilt.

Bir Zamanların İstanbulu, Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner, İnkılap Yayınevi, 2005.

Boğaziçi'nde bir Gezinti, Dionysios Byzantios, Çeviren Mehmet Fatih Yavuz, YKY, 2010.

Bu Şehr-i İstanbul ki, Musahipzade Celal, Milliyet Yayınları, İstanbul, Mayıs 1972.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 2002.

Dünden Hatıralar, Ercüment Ekrem, 7 Gün Yayınları.

Eski İstanbul'da Hayat, Dorina L. Neave, Çeviren: Osman Öndeş.

Eski İstanbul'dan Notlar, Semavi Eyice, Küre Yayınları.

Güç ve Güzellik, IV. Murat'ın Olağandışı Yaşamı, Adnan Özyalçıner, İnkılap Yayınevi 2005.

Haliç, Eser Tutel, Dünya Y., İstanbul 2000.

Hicri XII. Asırda İstanbul Hayatı, Ahmed Refik İstanbul.

Hicri XIII. Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255), Ahmed Refik İstanbul.

Hicri XVI. Asırda İstanbul Hayatı, Ahmed Refik, İstanbul.

Hüseyin Irmak'ın metinleri:

http://tr.wikipedia.org

İstanbul Halkının ve Padişahlarının Ünlü Mesiresi: Kâğıthane, Prof. Dr. Semavi Eyice, İstanbul Armağanı 3, Gündelik Hayatın Renkleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 75-95.

İstanbul Tarihi, XVII. asırda İstanbul, Eremya Çelebi Kömürcüyan, (1952'de Hrand Der Andreasyan tarafından Ermeniceden Türkçeye tercüme edilmiş, 1988 yılında Kevork Pamukçuyan tarafından ikinci basımı yapılmıştır), İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.

İİstanbul'un 100 Kaybolan Eseri, Fatih Güldal, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.

Kâğıthane-Sadabat-Çağlayan- Semavi Eyice, TAÇ dergisi, Sayı 1.

Lale Devri, Ahmet Refik, Hilmi Kitaphanesi, 5. Baskı, İstanbul 1932.

Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu, Lütfi Yazıcıoğlu; İstanbul 2000, s. 30.

Sultan Yıldırım Bayezid han ve Fetret Devri Cüneyt Harputlu, BKY yayınları.

Tarihi ve efsaneleriyle İstanbul Semtleri, Niyazi Ahmet Banoğlu, Selis Kitaplar, İstanbul 2008.

Zenanname, Enderunlu Fazıl

Fotoğraf: Kâğıthane Belediyesi Arşivi, Prof. Dr. Emre Dölen Arşivi, Jean-Baptiste van Mour